

Docent: H. Grevers

Aantal woorden: 11298

Afbeelding: een afgeworpen container ontdekt door Duitse troepen

Het Nederlandse gewapende verzet

Een analyse van zowel de professionalisatie en bewapening van het verzet als ook een analyse van de cirkel van geweld tussen dit actieve verzet en de Duitse bezetter in de Tweede Wereldoorlog.

Inhoudsopgave

Pagina 2	Inleiding
Pagina 3	Hoofdstuk 1
Pagina 9	Hoofdstuk 2
Pagina 17	Hoofdstuk 3
Pagina 27	Hoofdstuk 4
Pagina 32	Conclusie
Pagina 35	Literatuurlijst

Inleiding.

De periode van het begin van de Tweede Wereldoorlog in Nederland tot mei 1943 staat in de geschiedschrijving bekend als een periode van relatieve vrede.¹ Dit betekent dat in tegenstelling tot andere landen, zoals Frankrijk of België er veel meer sprake was in Nederland van wederzijdse accommodatie en het uitblijven van Duitse wreedheden tegen de bevolking.² Illegaliteiten zoals zwarte handel, het ondermijnen van de Duitse autoriteit en verzet in het algemeen werden wel degelijk bestraft, maar er was geen sprake van excessief geweld zoals dit elders wel het geval was.³ Dit veranderde echter in de periode na mei 1943 waar er sprake was van een wederzijdse toenemende vijandigheid tussen het Nederlandse volk en de Duitse bezetter.⁴ Deze vijandigheid sloeg vervolgens om naar de organisatie van serieuze verzetsgroepen aan de Nederlandse zijde en toenemende Duitse onderdrukking aan de andere zijde.⁵ De redenen voor deze omslag zijn in de historiografie onder andere toegewezen aan de houding van de Duitsers tegen de Nederlanders, de Duitse oorlogsdoelen in Nederland, de verharding van de oorlog en het bijbehorende toenemen van geweld.⁶ De voornaamste Duitse oorlogsdoelen in Nederland waren het behouden van orde, het belemmeren van hulp tegen de Duitse vijanden, het maximaliseren van de exploitatie van de Nederlandse economie en het nazificeren van de Nederlandse bevolking.⁷

¹ D. van Galen Last, *The Netherlands* in B. Moore, ed., *Resistance in Western Europe* (Oxford 2000), 196

² D. van Galen Last, *The Netherlands* in B. Moore, ed., *Resistance in Western Europe* (Oxford 2000), 193

³ B.C.J. de Graaff, *collaboratie en verzet een vergelijkend perspectief* (Den Bosch 1990), 96

⁴ D. van Galen Last, *The Netherlands* in B. Moore, ed., *Resistance in Western Europe* (Oxford 2000), 199

⁵ D. van Galen Last, *The Netherlands* in B. Moore, ed., *Resistance in Western Europe* (Oxford 2000), 203, 206

⁶ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 160, 168

⁷ D. van Galen Last, *The Netherlands* in B. Moore, ed., *Resistance in Western Europe* (Oxford 2000), 190, 191

Het behouden van orde, rust en vrede ging echter moeilijk tijdens een staat van terreur vanuit de bezetter en steeds gewelddadiger optreden vanuit een steeds professioneel georganiseerder verzet.⁸ G. von Frijtag stelt in haar stuk *Resistance, Reprisals, Reactions* dat de reactie van zowel de bezetter, het volk en het verzet op elkaars acties niet altijd hetzelfde was.⁹ Geweld hoefde dus niet per se met geweld beantwoord te worden. Dit beeld komt echter wel naar voren in de meeste algemene werken over de periode 1940 – 1945. In de historiografie is geen eenduidigheid te vinden over wanneer de periode van escalatie begint. Sommigen stellen dat tot de hongerwinter er geen sprake was van escalatie.¹⁰ Anderen zien al in 1943 een radicaal andere, meer gewelddadige situatie dan de eerdere jaren in Nederland.¹¹ Het punt is, dat er in de historiografie een periode onderkend wordt waar de samenleving ontwricht is. Nederland wordt in deze periode dan gezien als een staat onder beleg waar terreur, brutaliteit, strooptochten, massaexecuties en onacceptabele tewerkstellingen aan de orde van de dag zijn.¹² Een onderbelicht onderwerp in de literatuur is de wapendroppingen in 1944. Hoewel laat in de periode van escalatie, zou je kunnen verwachten dat deze nodig waren. Immers, hoe kan het gewapende verzet zich weren tegen de Duitse bezetter zonder wapens? Wat betekende de wapendroppings voor het professionaliseren van de gewapende verzetsgroepen?

In de literatuur wordt het geweld tussen het gewapend verzet en de Duitse bezetter gepresenteerd als een oorzaak – gevolg relatie. Maar hoe vanzelfsprekend is dit? Wanneer, waarom en hoe professionaliseert het verzet en wat doet de Duitse bezetter anders dan voorgaande jaren om zich hier tegen te wapenen? Dekkt de verklaring oorzaak – gevolg relatie de lading, of is er wellicht meer aan de hand? Aan de hand van enkele sociologische theorieën die te maken hebben met geweld tijdens oorlog wil ik analyseren waarom het verzet

⁸ D. van Galen Last, *The Netherlands* in B. Moore, ed., *Resistance in Western Europe* (Oxford 2000), 204 ; T. Klumper, *Helden tegen wil en dank. Verzet 1940 – 1945: het antwoord van gewone mensen op ongewone situatie tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 207

⁹ G. von Frijtag Drabbe Künzel, *Resistance, Reprisals, Reactions* in O. Wieviorka, J. Tebinka, *Surviving Hitler and Mussolini: Daily life in Occupied Europe* (New York 2006), 178

¹⁰ B.C.J. de Graaff, *collaboratie en verzet een vergelijkend perspectief* (Den Bosch 1990), 99

¹¹ D. van Galen Last, *The Netherlands* in B. Moore, ed., *Resistance in Western Europe* (Oxford 2000), 196 ; P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd, besturen onder Duitse besetting* (Amsterdam 2006), 503

¹² D. van Galen Last, *The Netherlands* in B. Moore, ed., *Resistance in Western Europe* (Oxford 2000), 206

professionaliseerde en waarom de Duitse bezetter steeds harder op trad. De sociologische theorieën zullen voornamelijk gaan over de toepassing van geweld door het verzet en de Duitse bezetter en dient als analytisch hulpmiddel om het geweld te kunnen categoriseren. De periode 1940 – 1945 zal behandeld worden, met de nadruk op de jaren '43 – '44 om te zoeken naar het antwoord op de vraag hoe en waarom het gewapende verzet en de Duitse bezetter in een cirkel van wederzijds geweld terecht kwamen en wat dit betekende voor de professionaliteit van het verzet.

Hoofdstuk 1. Sociologische theorieën over militaire geweldsacties.

Hoe is het mogelijk om het agressieve en gewelddadige gedrag van het verzet en de bezetter te analyseren in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog? Hoe speelt de omgeving mee in de totstandkoming van geweld in een oorlogsgebied, zoals Nederland in de Tweede Wereldoorlog? Om te kunnen begrijpen hoe geweld zich ontwikkelt, zelfs in oorlogstijd waar het zo vanzelfsprekend lijkt, is een lens van de psychologie nodig.¹³ Het is dan een handig analytisch middel om te kijken waarom het verzet en de bezetter besloten over te gaan op geweld.

Wie leest over het geweld dat uitgeoefend wordt, kan zich soms moeilijk voorstellen hoe mensen in staat zijn dit elkaar aan te doen.¹⁴ Maar wie zijn dan de mensen die het wel kunnen? Wie oefenen extreem geweld uit en waarom? Het antwoord hierop ligt in verschillende werken van genocide studies. Deze studies over genocide vertonen namelijk een continuïteit met studies over geweldstheorieën. Immers, genocide gaat altijd gepaard met geweld. Het verschil is echter intensiteit en schaal. Aan de hand van verschillende theorieën over de manifestatie en oorsprong van geweld, wil ik laten zien hoe het ontstaat en bijdraagt aan de ontwikkeling van kwaad doen in de jaren 1943 – 1944 in Nederland. Studies die zich hier mee bezig houden, neigen ertoe om agressie ofwel inherent aan de mensheid te stellen, ofwel te verklaren aan de hand van andere externe factoren.¹⁵

¹³ J. Waller, *Becoming evil: how ordinary people commit genocide and mass killing* (Oxford 2007,) 9

¹⁴ J. Waller, *Becoming evil: how ordinary people commit genocide and mass killing* (Oxford 2007), xii

¹⁵ J. Groebel, ed., R. A. Hinde, ed., *Aggression and war: their biological and social bases* (Cambridge 1989), 11

Welke factoren zijn dan belangrijk en hoe zien we die terugkomen ten tijde van oorlog? Invloedrijke studies gedaan door Dr. Konrad Lorenz bieden zicht in dit onderwerp. Hij schreef in 1966 het boek *On Aggression*, waarin hij beargumenteert dat het mens onbreekt aan een goed ontwikkeld inhibitorisch mechanisme wat agressie betreft.¹⁶ Dit houdt in dat de mens een primaire agressieve reactie kan hebben op bepaalde stimuli, maar door kan slaan in zijn agressieve reactie. Continue in de lijn van de inherent agressieve mens staat een ‘self fulfilling prophecy’ dat de mens uiteindelijk gedwongen wordt te vechten, terwijl in praktijk blijkt dat een conflict waar agressie opgeroepen wordt niet altijd met geweld opgelost wordt.¹⁷ Interne factoren zoals hormonen en mechanismen faciliteren agressie, maar zorgen niet per se voor een gedetermineerde reactie bij accumulatie van deze factoren.¹⁸ Een correcte interpretatie van dit gegeven zou zijn, dat de kans van een agressieve respons aan de juiste stimuli bij sommigen intenser is dan bij anderen, door een latente kwaliteit om sneller opgejut te worden of meer emotioneel op stimuli te reageren.¹⁹

Wat zijn vervolgens dan de externe factoren die er spelen? Wat is de rol van de omgeving? Wat voor toestanden hebben een stimulerend effect op het ontstaan en bevorderen van agressie? Berkowitz gebruikt als analytisch middel ‘unpleasant situations’.²⁰ Staub, die het invloedrijke werk *The Roots of Evil* schreef: een vooraanstaand werk op het gebied van het analyseren van groepsgeweld, betitelt de toestanden als: ‘difficult life conditions’.²¹ Als de mens individueel of in een groep negatief beïnvloed wordt in zijn leven dan zorgt dit voor *difficult life conditions*. Deze toestanden zijn uiterst subjectief van aard, maar de categorie houdt in dat deze toestanden een negatieve impact uitoefenen. De intensiteit van de negatieve impact is uiteraard ook subjectief. Deze ‘conditions’ hebben volgens hem te maken met depressie (algemeen), oorlog en andere vormen van sociale disorganisatie die vervolgens

¹⁶ J. Groebel, ed., R. A. Hinde, ed., *Aggression and war: their biological and social bases* (Cambridge 1989), 12

¹⁷ P. Bateson, *Is aggression instinctive?* in J. Groebel, ed., R. A. Hinde, ed., *Aggression and war: their biological and social bases* (Cambridge 1989), 47

¹⁸ F. A. Huntingford, *Animals fight, but do not make war* in J. Groebel, ed., R. A. Hinde, ed., *Aggression and war: their biological and social bases* (Cambridge 1989), 28

¹⁹ J. Groebel, ed., R. A. Hinde, ed., *Aggression and war: their biological and social bases* (Cambridge 1989), 92

²⁰ L. Berkowitz, *Aggression: its causes, consequences and control* (New York 1993), xxii

²¹ E. Staub, *The roots of evil: the origins of genocide and other group violence* (Cambridge 2009), 35

versterkt worden door culturele intersociale, maar ook individuele condities als hiërarchie, devaluatie, demonisatie en motivatie voor het verdedigen van de persoon en/of de groep/gemeenschap waar de persoon deel van uit maakt op fysiek en psychologisch niveau.²²

Kritiek op deze ‘difficult life conditions’ kan zijn dat de factoren te algemeen en geconceptualiseerd zijn. De gebruikte concepten zouden logisch voortvloeien uit de nationale context waarin de genocide zich voltrekt.²³ Het is waar dat het logisch lijkt dat concepten uit de ‘difficult life conditions’ leiden tot het resultaat van agressie en geweld, maar het creëert ook een nuttige analytische categorie om geweld te verklaren. Immers, als agressie niet op komt, of zich niet weet te manifesteren in geweld, dan is het nog steeds handig om te onderkennen welke factoren er spelen in een situatie om op die manier erachter te komen hoe in verschillende gelijkwaardige historische situaties dezelfde zaken spelen, maar anders uitpakken. Een manier om agressie te bestuderen op deze manier is door de toestanden waarin het plaatsvindt te versimpelen om zo een soort analytisch overzicht te creëren van de verschillende ervaringen en gebeurtenissen rondom de manifestatie van geweld.²⁴

Het werk van Staub presenteert vervolgens vier belangrijke bronnen van motivaties die aanzetten tot agressie. Deze motivaties legt hij uit aan de hand van zijn *personal goal theory*.²⁵ Ten eerste zijn er de persoonlijke doelen. De mens stelt doelen voor zichzelf. Deze persoonlijke doelen hebben een hiërarchie van belangrijkheid en doen aanspraak op een actief verlangen. Er is een uitkomst in gedachten die nagestreefd wordt. De tweede motivatie is de biologische behoefte. Dit zijn de basale behoeften en gaan over overleven, zoals het stillen van honger, dorst en het uitblijven van pijn. Hoe serieuzer de basale behoeften in het geding raken, hoe sterker het motief wordt. Ook het vooruitzicht op een tekort aan deze behoeften geldt als motief omdat het gaat om een doel of wens voor een bepaalde uitkomst (in dit geval eten, drinken, geen pijn). De derde motivatie is die van sociale gewoontes, regels en

²² H. Fein, *Genocide: a sociological perspective* (Londen 1993), 48, J. Semelin, *Purify and destroy The Political Uses of Massacre and Genocide* (New York 2007), 49 - 51

²³ H. Fein, *Genocide: a sociological perspective* (Londen 1993), 48

²⁴ E. Staub, *The roots of evil: the origins of genocide and other group violence* (Cambridge 2009), 35

²⁵ E. Staub, *Positive social behavior and morality: social and personal influences* (Waltham 1978); E. Staub, *moral exclusion, personal goal theory and extreme destructiveness*, 47 - 64 in *Journal of Social Issues* v46 Issue 1 (2010)

standaarden. Gewoontes en regels worden een soort tweede natuur voor de mens die ze volgt. Als deze tweede natuur verstoord wordt of verstoord dreigt te worden, dan kan dit leiden tot agressie. Sociale standaarden en regels zorgen voor een systeem waar afwijking zorgt voor een schuldgevoel, angst en vrees voor straf. Het biedt daarom een soort conventionele standaard over hoe men zich moet gedragen. De laatste, vierde motivatie is die van de onbewuste motivatie. De handelende persoon weet niet waarom hij handelt op een bepaalde manier en weet niet altijd wat het doel is, maar de motivatie doet aanspraak op het beschermen van de fysieke zelf of groep en de psychologische zelf of groep. Deze vier motieven kunnen onderling een hiërarchie vormen in mate van belangrijkheid en dit houdt in dat er dus verschil kan zijn in het belang van een motief, afhankelijk van de context waarin de motieven gevormd worden.²⁶

Berkowitz beargumenteert dat menselijke agressie vaak reactief is op situationele voorwaarden.²⁷ De voorwaarden die hij onderkent, lijken veel op die van Staub. De volgende zijn relevant voor een analyse van geweld tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland. Ten eerste kan er sprake zijn van een *perceived likelihood of positive outcomes*.²⁸ Dit houdt in dat de agressor gelooft dat een vorm van aanval nodig is om een positief doel te bereiken. Positief betekent hier een positief doel voor de agressor en niet het slachtoffer. Dit is een vorm van instrumentele agressie: poging om een doel te bereiken buiten het schaden van de vijand om.²⁹ In een militaire geweldsbenadering betekent dit dat het conflict een instrumenteel gewapend conflict is geworden.³⁰ Dit houdt in dat de vijand gezien wordt als een obstakel en het doel is om hem uit te schakelen zodat de eigen partij geen last meer van de vijand

²⁶ E. Staub, *The roots of evil: the origins of genocide and other group violence* (Cambridge 2009), 37

²⁷ L. Berkowitz, *Situational influences on aggression* in J. Groebel, ed., R. A. Hinde, ed., *Aggression and war: their biological and social bases* (Cambridge 1989), 91

²⁸ L. Berkowitz, *Situational influences on aggression* in J. Groebel, ed., R. A. Hinde, ed., *Aggression and war: their biological and social bases* (Cambridge 1989), 93

²⁹ L. Berkowitz, *Aggression: its causes, consequences and control* (New York 1993) xxii ; E. Staub, *The roots of evil: the origins of genocide and other group violence* (Cambridge 2009), 11

³⁰ G. Teitler, *Toepassing van geweld: sociologische essays over geweld, verzet en militaire organisatie* (Meppel 1972), 19, 24 - 25

ondervindt. Een tweede conditie is *learning a lesson from observations of violence*.³¹ Dit houdt in dat de agressie aan is geleerd om een conflict op te lossen. Het *learning* effect is dat er gedacht wordt op korte termijn een conflict op te kunnen lossen met agressie. Een derde conditie is *frustration and aggression*.³² Deze conditie valt terug op de ‘Frustration - Aggression Hypothese’.³³ Kort samengevat houdt dit in dat frustratie op allerlei manieren kan ontstaan, waarvan de voornaamste manier het niet bereiken van een bepaald doel is. De frustratie die ontstaat, kan individueel zijn, maar is ook aanwezig in bepaalde groepen (immers, een groep die een doel niet haalt, kan als groep gefrustreerd raken).³⁴ *Physical and psychological pain* is een vierde conditie.³⁵ Deze conditie ziet directe fysieke en/of psychologische pijn als een stimulans voor direct agressief gedrag. Deze laatste drie condities doen direct aanspraak op emotionele agressie en hebben daarom een impulsief/expressief karakter. De reactie die het uitlokt, wordt emotionele agressie genoemd.³⁶ Dit houdt niet in dat een reactie niet doordacht kan zijn, het gaat hier om reactiviteit.

In contrast met instrumentele gewapende conflicten in een militaire geweldsbenadering, bestaan er ook antagonistische gewapende conflicten en absolute gewapende conflicten.³⁷ Bij een antagonistisch conflict wordt de vijand gezien als een waardige tegenstander en moet deze worden uitgeschakeld voor militaire doeleinden. Als een conflict echter een extremer karakter krijgt, dan kan er sprake zijn van een absoluut gewapend conflict. De vijand wordt

³¹ L. Berkowitz, *Situational influences on aggression* in J. Groebel, ed., R. A. Hinde, ed., *Aggression and war: their biological and social bases* (Cambridge 1989), 94

³² L. Berkowitz, *Situational influences on aggression* in J. Groebel, ed., R. A. Hinde, ed., *Aggression and war: their biological and social bases* (Cambridge 1989), 95

³³ L. Berkowitz, *Aggression: its causes, consequences and control* (New York 1993) xxii ; E. Staub, *The roots of evil: the origins of genocide and other group violence* (Cambridge 2009), 31

³⁴ L. Berkowitz, *Aggression: its causes, consequences and control* (New York 1993) xxii ; E. Staub, *The roots of evil: the origins of genocide and other group violence* (Cambridge 2009), 31 - 46

³⁵ L. Berkowitz, *Situational influences on aggression* in J. Groebel, ed., R. A. Hinde, ed., *Aggression and war: their biological and social bases* (Cambridge 1989), 98

³⁶ L. Berkowitz, *Aggression: its causes, consequences and control* (New York 1993) xxii ; E. Staub, *The roots of evil: the origins of genocide and other group violence* (Cambridge 2009), 26

³⁷ G. Teitler, *Toepassing van geweld: sociologische essays over geweld, verzet en militaire organisatie* (Meppel 1972), 18 – 34

hier gezien als een verpersoonlijking van het kwade en het doel is om dit kwaad te vernietigen.

Gepaard met deze militaire geweldsbenaderingen gaan vier vormen van omgaan met (eventueel extreem) geweld. Er kan sprake zijn van morele distantïering.³⁸ De dader verhardt zichzelf en is in staat om zijn daden als moreel goed of juist te zien, of trekt zich niets aan van de morele juistheid van zijn acties. Hiermee gaat vaak een dehumanisatie (ontmenselijking) van de slachtoffers gepaard³⁹, samen met eufemistisch markeren van slechte daden⁴⁰ en de schuld leggen bij de slachtoffers.⁴¹ De slachtoffers worden niet als mens, maar minder dan een mens (een doel, een dier, een obstakel) gezien. Het uit de weg ruimen van de slachtoffers wordt eufemistisch betiteld om de morele vraag te ontwijken of de schuld wordt bij hen zelf gelegd.

Het is dan ook wanneer de mens fysiek of psychologisch onder aanval is, dat agressie opkomt.⁴² Overtuigd van een bedreiging en de angst die hier mee gepaard gaat, zoekt men een manier om deze dreiging te stoppen.⁴³ Ook moet rekening gehouden worden met het gegeven dat agressie op kan spelen als er geen dreiging op het leven is. Dit komt dan door frustratie of het niet bereiken van een (persoonlijk) doel. Het gaat uiteindelijk om het karakter van de toestand, maar ook de persoon. De persoon die handelt, kan 'de normale burger' zijn, mensen als jij en ik, maar wordt op een zodanige manier beïnvloed door factoren in de omgeving, dat het hem aanzet tot geweld.⁴⁴ In de context van de rest van dit essay kan ook gedacht worden aan de negatieve effecten van langdurige (lees ook lang genoeg) blootstelling aan stress en gevaar. Hier kan dus zeker gedacht worden aan het effect van gevechtservaring.⁴⁵

³⁸ J. Waller, *Becoming evil: how ordinary people commit genocide and mass killing* (Oxford 2007), 201

³⁹ J. Waller, *Becoming evil: how ordinary people commit genocide and mass killing* (Oxford 2007), 205 - 210

⁴⁰ J. Waller, *Becoming evil: how ordinary people commit genocide and mass killing* (Oxford 2007), 211 - 212

⁴¹ J. Waller, *Becoming evil: how ordinary people commit genocide and mass killing* (Oxford 2007), 212 - 218

⁴² E. Staub, *The roots of evil: the origins of genocide and other group violence* (Cambridge 2009), 36

⁴³ J. Semelin, *Purify and destroy The Political Uses of Massacre and Genocide* (New York 2007), 47

⁴⁴ J. Waller, *Becoming evil: how ordinary people commit genocide and mass killing* (Oxford 2007), 98, 101, 106, 138

⁴⁵ E. Staub, *The roots of evil: the origins of genocide and other group violence* (Cambridge 2009), 47

Het analyseren van menselijk gedrag en handelen vanuit een sociaal psychologisch standpunt leidt dan tot het beter begrijpen van de situatie. De geweldsbenaderingen die in dit hoofdstuk geschetst zijn, vormen een leidraad voor de komende, meer beschrijvende hoofdstukken. Met deze theorieën in het achterhoofd zal de lezer van dit werk het toegepaste geweld per categorie herkennen en in de conclusie zal ik op de categorisering terug komen.

Hoofdstuk 2: Het proces van accommodatie naar geweld.

In de historiografie staat in de periode '40 – '45 het eerste jaar bekend als relatief rustig in Nederland.⁴⁶ Het staat bekend als een periode van accommodatie.⁴⁷ Dit heeft te maken met de unieke situatie in Nederland van de Duitse oorlogsdoeleinden die zich gedurende de eerste periode van de bezetting aanhielden. Door te kijken naar de oorlogsdoelen, intenties, acties (en reacties) van zowel de Duitse bezetter als de Nederlandse verzetters en hoe deze doelen, intenties en acties veranderen door de jaren heen zien we op analytische wijze hoe en waarom de laatste jaren van de oorlog zo verschillend waren vergeleken met de eerste 'relatief rustige' jaren. De Duitse oorlogsdoeleinden in het begin kwamen neer op het verslaan van de militaire vijanden, het behouden van publieke orde en vrede, het benutten van de Nederlandse economie voor het Duitse rijk, het nazificeren (gelijkschakelen) van de Nederlandse bevolking en een antwoord verzinnen op de Joodse kwestie.⁴⁸ Vooral het doel van het bewaren van publieke orde en vrede oogt misplaatst. Immers, er was sprake van een bezetting. Er was echter ook sprake van een Nederlandse capitulatie. De regering was gevlucht en de Duitse bezetter wist zijn eerste doel, het verslaan van de militaire vijand, te verwezenlijken. Het was in het voordeel van de Duitse bezetter, maar ook de Nederlandse bevolking, om zo goed mogelijk samen te leven om het geweld dat met een bezettingsmacht gepaard gaat uit te blijven.

Onmiddellijk actief verzet bleef in eerste instantie uit, waarschijnlijk door een onervarenheid van de Nederlandse bevolking met een bezettende macht.⁴⁹ Het dagelijks leven

⁴⁶ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 160

⁴⁷ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 168

⁴⁸ D. van Galen Last, *The Netherlands* in B. Moore, ed., *Resistance in Western Europe* (Oxford 2000), 190, 191

⁴⁹ D. van Galen Last, *The Netherlands* in B. Moore, ed., *Resistance in Western Europe* (Oxford 2000), 191

van de Nederlander werd niet verstoord door Duitse acties. Dit paste in het Duitse doel om de Nederlandse bevolking gelijk te schakelen. Ook door zo min mogelijk in te grijpen in het dagelijks leven, bleef actief verzet uit. Een directe impuls om tot grootschalig gewapend verzet over te gaan, behalve vanuit ideologische of persoonlijke standpunten, was er in principe dus niet. Nederland verloor in de korte strijd tegen Duitsland niet meer dan 4500 mensenlevens door gevechten, waarvan ongeveer 2000 militairen. Er waren relatief gezien geen grote aantallen slachtoffers te betreuren en de bezetter greep nog niet in op het dagelijks leven.⁵⁰ Het duurde echter niet lang voor de eerste vormen van geweld opdoken.

Al op 7 september 1940 ontstond er een gewelddadige rel in Den Haag tegen marcherende NSB'ers. Dit was geen op zichzelf staande rel, overal in het land besloten NSB'ers door de straten te marcheren. Deze tochten stuitten vaak op geweld door anti – Nazi gezinde Nederlanders. Politieel optreden tegen geweld tegen NSB'ers werd zwak of niet bestraft door de Nederlandse politie. Daarom besloot *Generalkommissar für das Sicherheitswesen* Rauter om de politie te reorganiseren en te nazificeren.⁵¹

Al in de beginmaanden van 1941 was de relatie tussen bezettingsmacht, bestuur, bedrijfsleven en samenleving radicaal anders. Lokaal bestuur had steeds minder te zeggen en de autoriteiten werden steeds meer genazificeerd.⁵² De periode die volgt tot april 1943, staat bekend als een periode van toenemende radicalisatie.⁵³ Het proces van de 72 is hier een voorbeeld van. Executies van leden van verzetsgroepen, waaronder het OD (Orde Dienst) vonden vanaf mei 1942 plaats. De Sicherheitsdienst kwam op 7 maart 1941 achter het bestaan van de OD tijdens een arrestatie voor illegale bladen bij een inval op een adres in Den Bosch.⁵⁴ Ruim 130 Nederlanders die met het OD te maken hadden werden vrijwel onmiddellijk gearresteerd. Tijdens de internering was er geen sprake van marteling en maakten de gearresteerden het naar omstandigheden goed.⁵⁵

⁵⁰ B.C.J. de Graaff, *collaboratie en verzet een vergelijkend perspectief* (Den Bosch 1990), 97

⁵¹ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 168

⁵² P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 310

⁵³ D. van Galen Last, *The Netherlands* in B. Moore, ed., *Resistance in Western Europe* (Oxford 2000), 196

⁵⁴ NIOD 4.231 Alg1. *In memoriam 307 verzetslieden van den O.D.* ('s Gravenhage 1950), 8

⁵⁵ NIOD 4.231 Alg1. *In memoriam 307 verzetslieden van den O.D.* ('s Gravenhage 1950), 9

Dit betekende niet dat deze periode niet zonder geweld was. Strafrechtelijke executies werden al uitgevoerd, zoals de 18 Geuzen die op 13 maart 1941 gefusilleerd werden. De intensiteit van het aantal executies veranderde naarmate de oorlog langer duurde. Al in 1942 begonnen in grotere getallen strafprocessen. De OD gevangenen van maart 1941 werden vrijwel allemaal ter dood veroordeeld en na het vonnis binnen twee dagen getransporteerd naar Sachsenhausen om daar vrijwel meteen te worden gefusilleerd.⁵⁶ Ondertussen werden steeds meer leden van de OD, maar ook andere verzetsgroepen opgepakt en ter dood veroordeeld. Vanuit het OD alleen al, werden tot juli 1943 307 gevangenen afgevoerd naar concentratiekampen of ter dood veroordeeld en geëxecuteerd.⁵⁷ Executies voor deze groep in onder andere september '42 waar 47 mannen geëxecuteerd werden en juni '43 waar er 32 geëxecuteerd werden, waren een afschrikwekkend voorbeeld van de Duitsers om het Nederlandse verzet te breken.⁵⁸ Wat echter bijzonder was, is dat de executies zelf vaak plaats vonden in of rondom concentratiekampen en nog niet in het openbaar, wat normaal wel het geval is als de bezetter de bevolking wil intimideren.

Een belangrijk omslagpunt zijn de april – mei stakingen van 1943. Het proces van desintegratie van binnenlands bestuur versnelde hierna en de relatie van het regime met de samenleving raakte steeds ernstiger verstoord.⁵⁹ Het verzet en de bezetter raakten vanaf 1943 verstrikt in een actie – reactie cirkel. Het geweld tegen NSB'ers en Duitsers vanuit het verzet nam steeds meer toe. Andersom werden arrestaties verricht door de SiPo en de SD ook steeds gewelddadiger. Martelingen en vormen van onmenselijk gedrag behoorden niet langer tot de uitzondering.⁶⁰ De arrestaties werden steeds groter en meer mensen werden actief gezocht. De arrestaties van 19 oktober 1943 zijn een goed voorbeeld. De SD was op zoek naar 19 verdachten in een samenwerkingszaak tussen LO Noord en Zuid. Tijdens de zoektocht naar deze 19 verdachten werden er echter veel onderduikers ontdekt, die vervolgens ook allemaal

⁵⁶ NIOD 4.231 Alg1. *In memoriam 307 verzetslieden van den O.D.* ('s Gravenhage 1950), 14

⁵⁷ NIOD 4.231 Alg1. *In memoriam 307 verzetslieden van den O.D.* ('s Gravenhage 1950), 18 - 51

⁵⁸ NIOD 4.231 Alg1. *In memoriam 307 verzetslieden van den O.D.* ('s Gravenhage 1950), 5

⁵⁹ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 503

⁶⁰ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 538

afgevoerd werden.⁶¹ De SD zat niet stil en verzamelde veel informatie. Elke week vielen tientallen verzetsmensen in handen van de Duitsers.⁶²

De groeiende haat en verzet tegen de Duitsers en hun methodes groeiden vanaf 1943. Dit resulteerde van 30 april tot 15 mei alleen al in het standrechtelijk executeren van ongeveer 1000 Nederlanders.⁶³ Wat heeft deze ommekeer tot stand gebracht? Niet alleen aan Nederlandse kant leek het verzet intenser te worden, maar ook aan Duitse zijde nam het geweld tegen het verzet én de Nederlandse bevolking toe. Belangrijk om te weten is dat de periode 1940 – 1943 (tot de april – mei staking) niet zonder geweld was. Massa arrestaties van joden, arbeidseinsatz, verplichte arbeidsdienst, tewerkstellingen en doodvonnissen waren niet ongewoon.⁶⁴ De arbeitseinsatz direct na 1940 was echter nog vrij beperkt. Werving verliep vaak vrijwillig en pas na 1941 sloop de bezetter langzaam het bedrijfsleven binnen.⁶⁵

Het begin van de geweldsescalatie is lastig te vinden. Moet het gezocht worden in de OD processen van 1942? Moet het gezocht worden in de verschillende liquidaties van NSB'ers? Moet het gezocht worden in specifieke Duitse executies of represailles? Speelt dit inderdaad pas na de april – mei stakingen in 1943? Zoals al eerder vermeld, waren de jaren 1940 – 1943 niet zonder geweld. Dit geldt niet alleen voor de Duitse kant. Voor zover er al gesproken kon worden van een georganiseerd verzet, was er al veel geweld gepleegd voornamelijk tegen NSB'ers (verraders). Ook de Duitse militairen konden echter flink in hun oorlogsdoelen tegengehouden worden. Het vernietigen van Duitse voorraden en installaties gebeurde al vanaf het begin van de oorlog. Zo werd bijvoorbeeld op 18 april 1941 de Leusderheide in brand gestoken waardoor de daar opgeslagen Duitse vliegtuigbommen ontploften.⁶⁶ Dit leidde tot een groot spektakel waar gedurende de hele dag alle opgeslagen vliegtuigbommen

⁶¹ J. Meulenbelt, *De Duitse tijd: 5 jaar vaderlandse geschiedenis* (Amsterdam 1955), 184

⁶² J. Meulenbelt, *De Duitse tijd: 5 jaar vaderlandse geschiedenis* (Amsterdam 1955), 195

⁶³ T. Klumper, *Helden tegen wil en dank. Verzet 1940 – 1945: het antwoord van gewone mensen op ongewone situatie tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 118

⁶⁴ A. A. Klumper, *Sociale verdediging en Nederlands verzet '40 – '45 – ideëel concept getoetst aan historische werkelijkheid* (Tilburg 1983), 125

⁶⁵ C. Dekker, A. Hendriks, J.P. v.d. Kam, *1940 – 1945 een analyse van het verzet* (Amsterdam 1945), 40

⁶⁶ R. van Aerde, *Het semi – militair verzet* in H. van Riessen ed., *Het Grote Gebod, gedenkboek van het verzet in LO en LKP deel II* (Kampen 1979), 454

ontploften. Dit succesverhaal voor het verzet was echter meer uitzondering dan regel. Dit heeft te maken met de Duitse oorlogsdoelen en de doelen van het verzet. Zoals al eerder vermeld bestonden de Duitse oorlogsdoelen voornamelijk uit het verslaan van militaire vijanden en daarna het behouden van orde en vrede, evenals het nazificeren van de Nederlandse bevolking. Loyaliteit werd hier als methode verkozen boven terreur.⁶⁷ Het Duitse bestuur achtte het nuttig om de Nederlandse bevolking achter hun ideologie te scharen en wilde dit doen met de intenties de bevolking loyaal te maken aan de nationaal socialistische ideologie. Het was echter wel zo dat bedreigende elementen voor een gunstige voortgang van de oorlog uitgeschakeld mochten worden.⁶⁸ De doelen van het verzet daarentegen verschilden per verzetsorganisatie nogal.

Bij het beschouwen van de doelen van het verzet is het nuttig om onderscheid te maken in de doelen die de verzetsgroep er op na hield. Doelen die onderkend kunnen worden zijn actief, passief en symbolisch verzet. In de verzetsgroepen die hier beschouwd gaan worden, zal het gaan om actief verzet. Dit houdt voornamelijk in dat de verzetsgroep gewapend was en zich actief (met daden) verzette tegen de Duitse bezetter. De LO (Landelijke hulp voor Onderduikers) was een verzetsgroep die zich aanvankelijk als doel stelde humanitaire hulp te bieden. De bedoeling was om onderduikers in het gehele land te helpen. Dit deden ze door onderduikers onder te brengen en te laten overleven door kraken te zetten om onder andere bonkaarten en neppe persoonsbewijzen te verkrijgen.⁶⁹ De KP (knokploegen) waren losse, lokale verzetsgroepen die zich voornamelijk bezig hielden met overvallen op gemeentehuizen, distributiekantoren, arbeidsbureaus en gevangenissen. De LO en KP zouden later samen gaan werken, maar daarover later meer.

Het voornaamste kenmerk van het Nederlands verzet lijkt te zijn dat het erg reactief was.⁷⁰ De eerste reactie van het Nederlandse (actieve) verzet is in leven blijven tijdens de bezetting. Bonnen waren de voornaamste manieren voor onderduikers en illegalen om in leven te

⁶⁷ W. Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation 1940 – 1945* (Londen 1963), 43 - 47

⁶⁸ W. Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation 1940 – 1945* (Londen 1963), 261 - 262

⁶⁹ C. Dekker, A. Hendriks, J.P. v.d. Kam, *1940 – 1945 een analyse van het verzet* (Amsterdam 1945), 35

⁷⁰ A.A. Klumper, *Sociale verdediging en Nederlands verzet '40 – '45 – ideëel concept getoetst aan historische werkelijkheid* (Tilburg 1983), 40 - 45

blijven.⁷¹ Het is dus niet verwonderlijk dat de taken van het verzet in de kinderschoenen voornamelijk bestonden uit overvallen op plaatsen waar bonnen en persoonsbewijzen te halen waren, alsmede weigeraars van de arbeidseinsatz te helpen met onderduiken. Vanaf het begin van het ontstaan van de gewapende verzetsgroepen, bestond er echter ook een behoefte van de groepen aan wapens. Voordat knokploegen bewapend werden (als binnenlandse strijdkrachten) stuurden ze herhaaldelijk berichten naar Londen met het request bewapend te worden. Deze werden echter zelden beantwoord. Droppings vóór 1944 uitermate zeldzaam en afgeworpen wapens vielen vaak in Duitse handen door onprofessionele opzet van de droppings.⁷² De OD en KP bewapenden zichzelf voornamelijk met voormalige dienstwapens. Wapenkraken en overvallen op politiebureaus en marechausseekazernes behoorden dus ook tot een van de taken van de knokploegen.⁷³ De hoeveelheid wapens die hiermee bemachtigd werden, was echter zeer gering. Het kwam er soms op neer dat tijdens een overval houten neppistolen gebruikt werden of soms niet eens iets wat op een vuurwapen leek.⁷⁴

De SD werkte hard om de kraken tegen te gaan. Veel onderduikers, maar ook leden van KP, OD en LO werden opgepakt en gevangen gezet. De voornaamste reden voor het in handen vallen van de Duitsers waren invallen op LO adressen waar vaak gegevens lagen van de LO en verwante/samenwerkende verzetsgroepen. Als de SD deze gegevens in handen kreeg, waren razzia's en executies het gevolg.⁷⁵ In de beginmaanden van 1943 zien we echter ook een nieuw verschijnsel vanuit het verzet, een verschijnsel dat de relatie tussen bezetter en bevolking verder uit elkaar zal drijven. Het geweld tegen de Duitse bezetter en Duits gezinde Nederlanders neemt namelijk een meer extreme vorm aan.

5 Februari 1943 luidt een nieuwe, gewelddadigere fase in van het verzet. Op deze dag werd generaal Seyffardt van het Nederlandse Vrijwilligers Legioen vermoord door het

⁷¹ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)*, 65

⁷² NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, CR 22455;DR21882, 6

⁷³ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)*, 73; NIOD 4.232 'Tonny' *Het werk is lang nog niet volbracht het volk lijdt voort in donk'ren nacht het is nog niet genezen*, 7 uit NIOD 4191 LKP GSC III, Dossier Gewestelijke Sabotage Commandant Doc II

⁷⁴ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)*, 17

⁷⁵ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)*, 66

verzet.⁷⁶ Liquidaties vanuit het verzet tegen Duitse troepen en Nederlandse verraders namen vanaf dit moment toe. Tussen februari en september 1943 werden ongeveer 40 NSB'ers succesvol doodgeschoten, maar het aantal aanslagen ligt hoger.⁷⁷ Als reden werd gegeven dat de dood van deze 'kopstukken' het leven van Nederlandse patriotten zou beschermen.⁷⁸ De meningen over de moorden waren echter verdeeld. De bevolking keurde geweld tegen bezetter en Duits gezinde Nederlanders meestal af, omdat dit zinloos leek en een hoog risico met zich mee bracht. Ook de gevluchte regering in Londen waarschuwde al in februari het verzet op te passen het recht in eigen hand te nemen.⁷⁹ De teerling was echter al geworpen: de NSB'ers voelden zich bedreigd en drongen aan op bescherming. Naarmate de tijd verstreek, keerde het geweld zich namelijk niet alleen tegen kopstukken. Rauter antwoordde hierop met de bewapening van afgelegen wonende NSB'ers. Dit bleek echter niet genoeg te zijn en Rauter liet daarom de landwacht oprichten. Dit waren NSB'ers uitgerust met voornamelijk hagelgeweren en ze waren geoorloofd zich hier mee te beschermen. Ook werden er Todeskandidaten lijsten gemaakt. Nederlanders die op deze lijst terecht kwamen zouden als vergelding geëxecuteerd worden: voor elke Duitsgezinde Nederlander moesten 3 anti's sterven.⁸⁰ De landwacht bestond voornamelijk uit NSB'ers omdat veel Nederlandse SS'ers naar Rusland werden gestuurd om aan het front te vechten.⁸¹ Belangrijk is dat op 1 mei 1943 het politiestandrecht afgekondigd werd. Diverse overtredingen die voorheen mild gestraft werden, werden nu bestraft met de doodstraf.⁸²

Ondertussen nam de haat tegen verraders toe. Het opruimen van verraders en het geweld tegen de NSB'ers werd steeds extremer. In het zuiden ontstond zelfs een KPO: knokploeg voor opruiming.⁸³ Het succes van de verzetsbewegingen, die steeds professioneler werden,

⁷⁶ W. Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation 1940 – 1945* (Londen 1963), 207

⁷⁷ W. Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation 1940 – 1945* (Londen 1963), 207

⁷⁸ W. Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation 1940 – 1945* (Londen 1963), 207

⁷⁹ W. Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation 1940 – 1945* (Londen 1963), 208

⁸⁰ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 18

⁸¹ W.B. Maass, *The Netherlands at war: 1940 – 1945* (Londen 1970), 153

⁸² C. Dekker, A. Hendriks, J.P. v.d. Kam, *1940 – 1945 een analyse van het verzet* (Amsterdam 1945), 75 - 76

⁸³ J. Meulenbelt, *De Duitse tijd: 5 jaar vaderlandse geschiedenis* (Amsterdam 1955), 192

ging de bezetter steeds meer dwars zitten.⁸⁴ De aanslag op het Amsterdamse volksregister op 27 maart 1943 is een voorbeeld van de mate van professionaliteit die het verzet zich eigen maakte. Er werden uniformen gestolen en een aantal KP verzetslieden verkleedde zich als leden van de staatspolitie. De echte bewakers werden een voor een naar binnen gelokt doordat de verzetslieden zich voordeden als een luitenant inspecteur en meldde dat er een bom in het gebouw aanwezig zou zijn. Eenmaal binnen kregen de echte bewakers een spuitje met luminal waardoor ze in slaap vielen. Zelfs de aanwezige commandant werd door dit trucje genept en lag al snel met al zijn manschappen in de tuin te slapen. Vervolgens werd het register overgoten met brandbare stof en stond het gebouw spoedig in brand. Door verraad werden de daders echter gepakt; Rauter bracht een beloning uit voor tips en de KP'ers werden gefusilleerd.⁸⁵

Waar in het begin mensen af haakten als er bloed ging vloeien, leek er toch meer animo te komen voor geweld tegen de bezetter en de Duitse sympathisanten.⁸⁶ De bezetter realiseerde zich steeds meer dat de bevolking niet te nazificeren viel. De april – mei stakingen zijn hier een goed voorbeeld van. De SD moest zich steeds meer verweren tegen kraken op politiebureaus, distributiekantoren en het stelen van bonnen en geweld tegen Duitse troepen en NSB'ers. De maatregelen die ze namen vervielen van kwaad tot erger. Belangrijk is dat op 1 mei 1943 het politiestandrecht afgekondigd werd. Diverse overtredingen die voorheen mild gestraft werden, werden nu bestraft met de doodstraf.⁸⁷ Het verzet, maar ook de bevolking beseftte spoedig dat het verval van kwaad naar erger aanpassing van het dagelijks leven behoefde.⁸⁸ Behalve internering en executies van illegalen, ging de SD over tot andere methoden om het verzet de kop in te drukken. Een van deze methoden zijn de zogeheten *Silbertanne Aktions*.

⁸⁴ T. Klumper, *Helden tegen wil en dank verzet 1940 – 1945 het antwoord van gewone mensen op ongewone situaties tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 164

⁸⁵ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 68 – 70 ; 4.1 Meu J. Meulenbelt, *De Duitse tijd vijf jaar vaderlandse geschiedenis* (1955), 147 - 148

⁸⁶ T. Klumper, *Helden tegen wil en dank verzet 1940 – 1945 het antwoord van gewone mensen op ongewone situaties tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 224

⁸⁷ C. Dekker, A. Hendriks, J.P. v.d. Kam, *1940 – 1945 een analyse van het verzet* (Amsterdam 1945), 75 - 76

⁸⁸ J. Meulenbelt, *De Duitse tijd: 5 jaar vaderlandse geschiedenis* (Amsterdam 1955), 161, 176

Deze acties waren gericht als represaille tegen moorden die vanuit het verzet gepleegd werden tegen Duitse troepen en NSB'ers.⁸⁹ Deze *Aktion* begon bij een bijeenkomst in Assen waar alle hoge bezettingsfunctionarissen van de noordelijke provincies aanwezig waren. De aanleiding was het verzet dat steeds gewelddadiger werd. Niet alleen kopstukken, maar willekeurige Duitse sympathisanten waren het doelwit. De aanslag op een Duits gezinde boer in De Wijk was de druppel die de emmer deed overlopen.⁹⁰ De codenaam Silbertanne betekent zilverspar. De actie hield in dat leden van de SD of Germaanse SS sluipmoorden uit zouden voeren op mensen van het verzet voor elke NSB'er die vermoord werd door het verzet. Het was in feite terreur met een doel. Het doel was een afschrikmiddel om aanslagen van het verzet te stoppen, vergelding voor slachtoffers en grotendeels wraak.⁹¹

De leden van de Silbertanne groep die de sluipmoorden uit voerden werden Gärtners (tuinman) genoemd. Het uitvoeren van een aanslag werd als *pflanzen* (planten) betiteld. Een analogie van de groep bestond al in Denemarken, waar het de codenaam *Blumenpflücken* aannam.⁹² Het betitelen van moorden als 'bloemen plukken' is een typische daad bij het uitoefenen van geweld. Voornamelijk tijdens extreem geweld in de vorm van massamoord en zelfs genocide is het eufemiseren van kwaadaardige acties een veelvoorkomend fenomeen.⁹³ De slachtoffers van de Silbertanne Aktion waren namen van de gijzelaarslijsten van de SD, die de namen van anti – Duitse Nederlanders op lijsten bij zich hielden.⁹⁴ Door de vele razzia's en arrestaties die de SD verrichte op LO adressen waren deze lijsten behoorlijk groot. Om het effect van terreur te vergroten, werden vooral mensen uitgekozen met grote sociale netwerken. Het liefst werd geen kopstuk van het verzet gepakt, omdat dit teveel zou motiveren tot het plegen van meer, gewelddadig verzet; dus wraakacties vanuit het verzet.⁹⁵

⁸⁹ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 13

⁹⁰ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 23

⁹¹ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 14

⁹² I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 25

⁹³ J. Waller, *Becoming evil: how ordinary people commit genocide and mass killing* (Oxford 2007) 211 - 212

⁹⁴ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 25

⁹⁵ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 18

De SD speelde een grote rol in de sluipmoorden. Ze gaven materiële steun, transport, gegevens van slachtoffers en stuurde vaak leden mee voor toezicht of hulp bij het moorden.⁹⁶ Geheimhouding was in het begin belangrijk om verwarring te zaaien. De acties werden uitgevoerd in burgerkleding en gebeurden niet in het openbaar. Het was namelijk belangrijk dat de Nederlandse politie de moordenaars niet te pakken zouden krijgen. Als er onderzoek gepleegd werd naar de dood van de verzetsleden nam de SD vaak het onderzoek over en werden de daders nooit gevonden.⁹⁷ Op deze manier moest de bevolking afgeschrikt worden voor het overgaan tot het helpen van of toetreden tot verzetsgroepen als de KP en LO. Door de geheimhouding van de moorden zou de bevolking niet geagiteerd worden richting de bezetter en leek het meer de eigen schuld van hen die zich bemoeiden met gevaarlijke, gewapende illegaliteiten.

Hoewel de Silbertanne Aktion volgens voormalig hoofd van de SiPo en SD Hans Ernst Harders was opgezet als represaille voor steeds vaker voorkomende aanslagen vanuit het verzet, verloor de Aktion uiteindelijk zijn geheime karakter in de loop naar 1944, waarover meer in het volgende hoofdstuk.⁹⁸

Hoofdstuk 3. De escalatie van geweld en een binnenlandse oorlog.

Origineel waren de doelen van de LO humanitair van aard. Naarmate de strijd echter intenser werd, moest de LO een meer agressief beleid aannemen. Bonnen, rantsoen en identificatie kaarten waren steeds meer nodig om de groeiende illegaliteit te kunnen blijven voorzien.⁹⁹ Verscherping van Duitse maatregelen tegen het kraken van bonnen en identificatiekaarten zorgde voor een harder optreden vanuit het verzet.¹⁰⁰ Eerdere geweldloze verzetsorganisaties, zagen dat het tegenwerken van de Duitsers zonder geweld steeds moeilijker werd. Daarom werd er hulp gezocht bij organisaties zoals de RVV of de lokale KP's.¹⁰¹ Steeds meer

⁹⁶ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 65

⁹⁷ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 70, 71.

⁹⁸ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 15

⁹⁹ W. B. Maass, *The Netherlands at war: 1940 – 1945* (Londen 1970), 151

¹⁰⁰ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)*, 65

¹⁰¹ C. Dekker, A. Hendriks, J.P. v.d. Kam, *1940 – 1945 een analyse van het verzet* (Amsterdam 1945), 112 - 114

verzetsgroepen en verzetsacties nemen een agressiever beleid aan. Zo ook de RVV (raad van verzet) die ontstaat na de mei staking in '43. De inactieve houding van de OD was een belangrijk motief voor het ontstaan van deze groep.

Zodra de bezetter zijn doelen met hardere hand ging realiseren en de situatie verhardde, riep dit steeds meer verontwaardiging op bij de mensen. Willekeur en vrijheidsbeperking blijken een belangrijke reden voor mensen om in verzet te treden of verzet positiever te zien.¹⁰² In de laatste maanden van '43 radicaliseerde het optreden van de bezetter nog meer. Een voorbeeld is het uitkammen van Wanneperveen door een Sonderkommando van de Duitse politie, die op zoek was naar saboteurs van kabels van de Wehrmacht.¹⁰³

Een probleem voor het verzet was dat er bleek dat landelijk geen leiding is over actieve verzetsgroepen.¹⁰⁴ De RVV onderkende dit probleem en zocht een oplossing. Contact vanaf eind '43 met de regering in Londen en de geallieerden leidde tot meer geavanceerdere vormen van verzet. Met advies vanuit Londen en de geallieerden professionaliseerde het Nederlandse verzet en werden landelijke verzetsdoelen gesteld.¹⁰⁵ De nieuwe doelen hielden in: hulpverlening en bescherming van vervolgd (ook vogelvrij) en illegalen, het organiseren van activiteiten die het operationele taakveld goed laten functioneren en ten slotte condities maken waardoor voorgaande taken door kunnen blijven gaan; ofwel een werkend systeem opzetten.¹⁰⁶

Een belangrijk punt in de ontwikkeling van nog meer geweld in 1944 is de geallieerde invasie van Normandië op 6 juni 1944. Deze gebeurtenis is, net als de nederlaag bij Stalingrad in februari '43, een teken dat de Duitse strijdkrachten overwonnen kunnen worden. De gebeurtenis is echter ook een impuls voor de Duitse bezetter. Van zowel het Oostfront als de

¹⁰² A. A. Klumper, *Sociale verdediging en Nederlands verzet '40 – '45 – ideëel concept getoetst aan historische werkelijkheid*, 125

¹⁰³ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 505

¹⁰⁴ C. Dekker, A. Hendriks, J.P. v.d. Kam, *1940 – 1945 een analyse van het verzet* (Amsterdam 1945), 133

¹⁰⁵ T. Klumper, *Helden tegen wil en dank verzet 1940 – 1945 het antwoord van gewone mensen op ongewone situaties tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 122

¹⁰⁶ T. Klumper, *Helden tegen wil en dank verzet 1940 – 1945 het antwoord van gewone mensen op ongewone situaties tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 125

landingen bij Normandië zien ze het verlies van de oorlog langzaam maar zeker voltrekken. Wat betekent dit voor het gedrag van de bezetter tegen het verzet, en andersom? Het professionaliserende verzet, vooral het gewapende verzet, ondervindt in deze hardere tijden steeds meer de behoefte aan wapens. Het doel van de gewapende actieve verzetsgroepen wordt onder andere samenwerking met de geallieerden om zo snel mogelijk het land bevrijd te krijgen. Aan Duitse kant veranderen de oorlogsdoelen drastisch. Exploitatie van het economisch potentieel en werkkraft nemen de eerdere doelstelling van orde en vrede over.

Dwang en terreur worden gematigde middelen om het verliezen van de oorlog aan Duitse kant zo lang mogelijk uit te stellen.¹⁰⁷ Het is dan ook op 25 juli 1944 dat Hitler een staat van totale oorlogvoering aankondigt.¹⁰⁸ De SD werkte hard om de gevolgen van overvallen op distributiekantoren en gemeentesecretarieën op te vangen. De staat van totale oorlogvoering, een naderende geallieerde invasie, economische exploitatie en escalatie van repressie en verzet lijdten tot een neerwaartse spiraal.¹⁰⁹

In de periode tot, maar ook na juni 1944 gaat de bezetter door met provocerende maatregelen en steeds meer terroristisch gedrag. Represaille maatregelen nemen steeds meer extremere vormen aan. Een voorbeeld is Haarlem waar 10 willekeurige burgers gefusilleerd werden als wraak voor een neergeschoten Duitse militair.¹¹⁰ Het terroristische gedrag van de bezetter neemt de vorm aan van marteling, executies, represailles en deportaties.¹¹¹ Toenemende terreur en verbeterde verhoormethodes en onderzoek van de SD zorgen ook voor het oprollen van steeds meer verzetsgroepen, voornamelijk in het Noorden.¹¹² Veel

¹⁰⁷ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 503

¹⁰⁸ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 503

¹⁰⁹ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 504

¹¹⁰ J. Meulenbelt *De Duitse tijd vijf jaar vaderlandse geschiedenis* (1955), 143

¹¹¹ J. Meulenbelt *De Duitse tijd vijf jaar vaderlandse geschiedenis* (1955), 190 - 191

¹¹² J. Meulenbelt, *Het gewapende verzet*, 86 in *Onderdrukking en verzet deel 37* (Amsterdam 1947); T. Klumper, *Helden tegen wil en dank verzet 1940 – 1945 het antwoord van gewone mensen op ongewone situaties tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 174

verzetsmensen die in handen van de Duitse veiligheidsdiensten vallen worden gearresteerd, gemarteld en gedood.¹¹³

In de strijd tussen bezetter en verzet werden steeds vaker drempels overschreden die voorheen gerespecteerd werden. Het verloop van de Silbertanne Aktion is een analogie van het gedrag aan Duitse kant. De in eerste instantie geheime operaties werden op een begeven moment bekend en willekeurig. Er was sprake van onmacht: de echte daders konden in het verzet niet gevonden worden, dus werden willekeurige personen vermoord.¹¹⁴ De SiPo was in eerste instantie verantwoordelijk voor de sluipmoorden, maar deze werden uiteindelijk door NSB 'ers uitgevoerd onder Sonderkommando Feldmeijer en Sonderkommando Nord/ van Efferen. Toen bleek dat veel moordenaars van de SD last kregen van hun geweten, werd de Nederlandse SS'ers en NSB'ers ingezet om het vuile werk op te knappen.¹¹⁵

Sonderkommando Feldmeijer rekruteerde vooral harde, loyale mannen die weinig vragen mochten stellen en meedogenloos op moesten treden. Het waren vaak afgekeurde, voormalig oostfrontstrijders die wegens verwondingen of wangedrag ontslagen waren uit het Duitse leger.¹¹⁶ De Nederlanders in deze Sonderkommando's waren voornamelijk teleurgesteld in het zwakke optreden van het vaderland (de snelle capitulatie, munitie op marineschepen) en sloten zich aan bij de NSB in de hoop van een welvarend Europa en Nederland door een welvarend Duitsland.¹¹⁷ De Silbertanne Aktion zou eindigen in september 1944, maar dit betekende verre van het einde van de moorden.

De invasie van Normandië zette in het verzet aan tot een heroriëntatie van de belangen per groep. Groepen als de OD gingen zich meer bezig houden met het vraagstuk hoe Nederland er aan toe is na de bevrijding, terwijl groepen als de KP's, RVV en Landelijke Sabotagedienst zich meer gaan richten op militaire samenwerking met de geallieerden en het dwarsbomen

¹¹³ E. de Roever, *Zij sprongen bij maanlicht* (Baarn 1986), 108

¹¹⁴ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 14

¹¹⁵ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 17

¹¹⁶ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 42 - 60

¹¹⁷ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 36 - 42

van de nieuwe Duitse oorlogsdoelen. De KP's hielden zich al bezig met liquidaties en bevrijdingsacties, later onder de vorm van Landelijke Knokploegen (LKP) probeerden ze de vorm van partizanen aan te nemen. Ze bevrijdden gevangenen, vielen Duitse detachementen aan en gingen massaal saboteren.¹¹⁸ Sommige groepen concentreren zich dus op bestuurlijk georiënteerde doelen en andere op uitvoerende actieve doelen. De bevrijding kwam steeds dichterbij en de groepen moesten zich afvragen wat dit betekend en wat ze zelf kunnen betekenen voor Nederland.¹¹⁹

Ondertussen namen de Duitse maatregelen een willekeurig karakter aan: iedereen kreeg er last van. Dit kwam door een staat van verdediging die de bezetter aan moest nemen na juni 1944. Dit hield onder andere in, dat de bezetter alle (levens)middelen van de Nederlanders onttrok ten behoeve van zichzelf.¹²⁰ Om de Duitse oorlogsmachine optimaal te kunnen voeden werd in juli '44 totale arbeitseinsatz afgekondigd. Alle mannelijke arbeidskrachten tussen 16 en 45 jaar moesten voor de Duitse oorlogsvoering ingezet worden ofwel in Duitsland ofwel in Nederland.¹²¹ Deze afkondiging van totale oorlogsvoering (al in juli) en nu totale arbeitseinsatz leidde tot een grote stroom onderduikers en meer leden in de verzetsgroepen. Om aan de nodig geachte hoeveelheid arbeidskrachten te komen werden steeds zwaardere straffen opgelegd. Het herbergen van onderduikers en bedrijven van zwarte handel was al genoeg om naar een concentratiekamp gestuurd te worden of ter plekke neer te worden geschoten.

De verzetsgroepen op hun beurt kwamen meer in contact te staan met de regering in Londen en de geallieerde invasiemacht.¹²² Het verzet schakelde zich langzaam maar zeker tot een onderdeel van de geallieerde troepen. Deze vroegen zich echter af, hoe het Nederlands verzet nou precies in elkaar stak. De geallieerden zagen geen samenhang tussen de sabotage

¹¹⁸ W. B. Maass, *The Netherlands at war: 1940 – 1945* (Londen 1970), 152

¹¹⁹ T. Klumper, *Helden tegen wil en dank. Verzet 1940 – 1945: het antwoord van gewone mensen op ongewone situatie tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 174 - 175

¹²⁰ T. Klumper, *Helden tegen wil en dank. Verzet 1940 – 1945: het antwoord van gewone mensen op ongewone situatie tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 118 - 119

¹²¹ C. Dekker, A. Hendriks, J.P. v.d. Kam, *1940 – 1945 een analyse van het verzet* (Amsterdam 1945), 111

¹²² P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 508

missies en zien geen overkoepelende coördinatie; hoe past het Nederlandse verzet in een gezamenlijk militair plan? De regering in Londen had over de periode 1940- 1944 een slecht beeld van wat het verzet in Nederland nu eigenlijk in hield. Het idee bestond dat heel de Nederlandse bevolking in verzet was geraakt. Dit was echter niet zo, het ging om een relatief kleine club mensen.¹²³

Deze belangrijke punten: militaire samenwerking tussen verzet en geallieerde oorlogsdoelen, het samenvoegen van gewapend verzet en het tegenwerken van de Duitse bezetter werden in de periode augustus – september 1944 opgelost. Ook was er in deze maanden een toonaangevende escalatie van geweld die het laatste oorlogsjaar zal definiëren. Een eerste belangrijke nieuwe situatie in juli 1944 is het *Niedermachungsbefehl*. Hitler, na een aanslag op zijn leven door von Stauffenberg, besliste namelijk dat Duitse bezetter gerechtvaardigd en verplicht was zonder enige vorm van proces verzet tegen de Duitse staat moest bestraffen met de dood.¹²⁴ Personen die vanaf dan op heterdaad betrapt worden op sabotage of verzet mochten direct en zonder proces gedood worden.¹²⁵ Dit bevel zorgde voor een einde aan de Silbertanne Aktion. De Aktion was al vanuit praktisch oogpunt niet heel relevant meer, omdat de leden in Den Haag gevestigd waren in het Sonderkommando en nog maar moeilijk naar alle uithoeken van Nederland konden reizen voor een vergeldingsactie.¹²⁶

In praktijk bleek dat het ‘op heterdaad betrappen’ van illegalen niet altijd gecontroleerd werd. Geheimzinnigheid was in de nationale context van terreur ook niet langer nodig. Het was een reactie op het verzet dat steeds sterker werd. Liquidaties aan de hand van dit bevel werden op een gelijksoortige manier uitgevoerd als bij de Silbertanne Aktion: opsporen, identificeren, doodschietsen.¹²⁷ De Duitse militaire rechtbanken waren vanaf nu afgeschaft, recht werd gesproken door de Duitse troepen. De SD was niet alleen wettelijk in staat misdrijven tegen de Duitse staat en bezettingsstaat te bestraffen, maar ook verplicht om

¹²³ T. Klumper, *Helden tegen wil en dank. Verzet 1940 – 1945: het antwoord van gewone mensen op ongewone situatie tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 40 – 44,

¹²⁴ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 198

¹²⁵ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 17

¹²⁶ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 17

¹²⁷ I. Schaap, *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010), 198

represaillemaatregelen te nemen.¹²⁸ Lokaal bestuur dat inmiddels bestond uit grotendeels NSB 'ers gaven steeds vaker aanzet tot het oppakken en vermoorden van onderduikers. Het verzet ging, op zijn beurt, zijn best doen deze verraders te liquideren.¹²⁹ Lokaal bestuur dat niet Duits gezind is werd het bijna onmogelijk gemaakt in de komende maanden goed voor zijn bevolking te zorgen. Voornamelijk de strenge arbeitseinsatz leidde tot het verstoppert van mannen en het vastlopen van het openbare leven.¹³⁰ Lokaal bestuur moest onder druk van de Duitsers zoveel mogelijk arbeidskrachten ronselen. De vrijwillige opkomst was echter extreem laag en de gedwongen opkomst pakte niet veel beter uit. Weigeraars werden in augustus '44 vaak opgepakt en tewerkgesteld, maar soms werden ze als voorbeeld standrechtelijk geëxecuteerd.¹³¹ Tevens werden lokale bestuursleden soms vermoord of opgepakt door de SD als represaille voor moorden op landwachters.¹³²

Augustus 1944 ziet ook de oprichting van de Landelijke Sabotagedienst en het ontstaan van de Landelijke Knokploegen (LKP).¹³³ Het ontstaan van de Landelijke Sabotagedienst en het samenvoegen van de lokale knokpartijen naar een landelijk bestuurde groep zorgde voor een nauwere en vooral meer succesvolle samenwerking met de geallieerde strijdkrachten.¹³⁴ Het was echter lastig om de KP'ers op één lijn te krijgen. Sommige knokploegen waren namelijk veel agressiever dan anderen. Een voorbeeld was de lokale knokploeg van Meppel, die boerderijen van NSB'ers in brand stak en lukraak iedere persoon op verdenking van verraad (vermoedelijke Duitse sympathisanten) liquideerde. Tevens stonden ze hun buit niet

¹²⁸ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 132

¹²⁹ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 508

¹³⁰ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 581

¹³¹ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 582

¹³² P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 506

¹³³ T. Klumper, *Helden tegen wil en dank. Verzet 1940 – 1945: het antwoord van gewone mensen op ongewone situatie tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 193 ; C. Dekker, A. Hendriks, J.P. v.d. Kam, *1940 – 1945 een analyse van het verzet* (Amsterdam 1945), 35 – 40

¹³⁴ NIOD 4.232 'Tonny' *Het werk is lang nog niet volbracht het volk lijdt voort in donk'ren nacht het is nog niet genezen*, 6 uit NIOD 4191 LKP GSC III, Dossier Gewestelijke Sabotage Commandant Doc II

af aan de LO in Drenthe, terwijl het verdelen van de buit met de lokale organisatie van de LO elders in het land normaal was om te doen.¹³⁵

Eind augustus gaf Hitler de order om nieuwe verdedigingslinies aan te leggen. De Wehrmacht, die geen vertrouwen meer had in de arbeidsbureaus nam het heft in eigen handen. Maatregelen tegen weigeraars werden verscherpt: het weigeren van arbeidseinsatz of onderduiken zou lijden tot het doodschieten van niet alleen van de weigeraars, maar ook vooraanstaande burgers.¹³⁶ Arbeidsbureaus waren namelijk vaak een doelwit van de KP om opgeblazen te worden, wat leidde tot veel slachtoffers en schade, onder andere bij Duitse bewakers.¹³⁷

De slag om Arnhem en de luchtlandingsoperatie Market Garden waren weer belangrijke gebeurtenissen in de escalatie van geweld in Nederland. Nog belangrijker misschien wel was Dolle Dinsdag, die een paar weken aan de slag om Arnhem vooraf ging. Op 5 september 1944 zorgde de naderende geallieerde bevrijding in combinatie met het hoge tempo waarop de geallieerden oprukten voor chaos in het land. Geruchten dat enkele delen van Nederland al bevrijd zouden zijn (terwijl dit nog niet zo was) leidden tot het uithangen van oranje vlaggen en het vieren van bevrijding. Duitsers en NSB 'ers raakten in paniek en trokken massaal terug naar het Noorden.¹³⁸ Spoedig echter, diezelfde dag nog, beseften de aanwezige Duitse troepen dat de geallieerden nog niet in de buurt waren en keerde de troepen terug naar hun post. De tijdelijke chaos leidde echter tot strenge maatregelen. Al op dezelfde dag kwam een algemeen verbod op samenscholing van meer dan vijf personen en een avondklok van 20:00 uur 's avonds tot 4:00 uur 's ochtends. Overtreders zouden onmiddellijk doodgeschoten worden.¹³⁹ De Ordnungspolizei schoot in sommige steden, waaronder Tilburg, als represaille voor de

¹³⁵ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008) 16

¹³⁶ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 135

¹³⁷ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 72

¹³⁸ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 572 - 573

¹³⁹ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 571

insubordinatie van de Nederlanders enkele gijzelaars dood.¹⁴⁰ Verzetslieden die zich in de chaos van Dolle Dinsdag bloot hadden gegeven werden massaal opgespoord en opgepakt. De SD wilde de orde snel terug zien keren.¹⁴¹ Een extreem voorbeeld van geweld tijdens en na Dolle Dinsdag zijn de Deppner Executies. Tussen eind juli en september 1944 kwamen meer dan 450 mannen om het leven door executie. Het merendeel van deze mannen zat in kamp Vught en was nog niet berecht. Na de executies werden ongeveer 3000 andere gevangenen naar vernietigingskampen gestuurd.¹⁴²

Deze Dolle Dinsdag en de dagen eromheen waren ook erg belangrijk voor het verzet. De Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten worden namelijk op 5 september 1944 officieel gevormd. Op 4 september stuurde Londen de belangrijkste militair georiënteerde verzetsorganisaties een telegram waarin vermeld werd dat de verzetsgroepen officieel erkend werden als binnenlandse militaire strijdkrachten en riep op tot gezamenlijke actie en verzekerde geallieerde steun. Vanaf dit moment begon ook de bewapening van de Binnenlandse Strijdkrachten, die tot dan toe nog steeds hevig onderbewapend waren.¹⁴³ Deze bewapening was nodig voor de operatie Market Garden. De troepen die in Arnhem gedropt zouden worden, zouden ondersteund worden door de Binnenlandse Strijdkrachten. Aanslagen en sabotage namen in intensiteit toe in samenhang met de Slag om Arnhem. Veel spoorwegen werden onklaar gemaakt. 150 Spoorwegaanslagen werden succesvol uitgevoerd. Ook werden Duitse treinen met munitie opgeblazen.¹⁴⁴

¹⁴⁰ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), 573

¹⁴¹ J. Meulenbelt, *De Duitse tijd: 5 jaar vaderlandse geschiedenis* (Amsterdam 1955), 209 - 211

¹⁴² L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 4* (Den Haag 1982), 79 ; L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 10* (Den Haag 1982), 68 – 78 *NB: deze voetnoot geldt voor heel het stuk over de Deppner executies.

¹⁴³ T. Klumper, *Helden tegen wil en dank. Verzet 1940 – 1945: het antwoord van gewone mensen op ongewone situatie tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 181 – 182 ; C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 168

¹⁴⁴ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008) 166 - 168

Sabotagemissies hielden niet alleen vernietigingswerk in, ook Duitse sabotage moest juist tegengegaan worden.¹⁴⁵ De intenties van de LKP waren die van een ‘totale oorlog’ tegen de bezetter.¹⁴⁶ Dat het op oorlog leek, moge duidelijk zijn: tijdens sabotageacties kwam het vaak tot een treffen met de Duitsers. Sabotage werd vrijwel altijd gewapend uitgevoerd. Jongens die wegreunden van een explosie werden staande gehouden en dan kwam het eerst tot een schietpartij voordat er gevlucht of gearresteerd kon worden.¹⁴⁷ Schieten was de beste optie om te overleven, want alleen al op verdenking van illegale activiteiten kon je worden neergeschoten door Duitse troepen, maar ook door de landwacht of SD. Toen de Slag om Arnhem begon, gaf dit dan ook aanzet tot een ‘offensief’ vanuit het verzet.¹⁴⁸

Veel gevluchte Nederlandse officieren en onderofficieren waren reeds terug gekeerd naar Nederland om leiding te geven aan de militante groepen.¹⁴⁹ Veel oud-militairen en ondergedoken marechaussees zagen hun kans schoon om in de knokploegen mee te vechten tegen de Duitsers.¹⁵⁰ De LKP en BS krijgen een bijzonder militair en stipt karakter. Orders, gebeurtenissen, het heen en weer schuiven van goederen, ‘troepen’, wapens en eten werd nauwkeurig bijgehouden.¹⁵¹ Wel moet vermeld worden dat ondanks dat de KP en andere militante verzetsgroepen officieel samengevoegd werden, dit alleen aan de top gemerkt werd.

¹⁴⁵ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 179 - 180

¹⁴⁶ R. van Aerde, *Het semi – militair verzet* in H. van Riessen ed., *Het Grote Gebod, gedenkboek van het verzet in LO en LKP deel II* (Kampen 1979), 399

¹⁴⁷ R. van Aerde, *Het semi – militair verzet* in H. van Riessen ed., *Het Grote Gebod, gedenkboek van het verzet in LO en LKP deel II* (Kampen 1979), 468

¹⁴⁸ C. Dekker, A. Hendriks, J.P. v.d. Kam, *1940 – 1945 een analyse van het verzet* (Amsterdam 1945), 115

¹⁴⁹ T. Klumper, *Helden tegen wil en dank. Verzet 1940 – 1945: het antwoord van gewone mensen op ongewone situatie tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 192

¹⁵⁰ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 17

¹⁵¹ NIOD 4.232 ‘Tonny’ *Het werk is lang nog niet volbracht het volk lijdt voort in donk’ren nacht het is nog niet genezen*, zie het hele document uit NIOD 4191 LKP GSC III, Dossier Gewestelijke Sabotage Commandant Doc II

Voor de KP'er 'in het veld' veranderde vrij weinig, behalve dat er meer gerapporteerd moest worden en dat de hoeveelheid klussen toenam en meer tijd in beslag nam.¹⁵²

De spoorwegstaking volgde met de Slag om Arnhem. De vele sabotages op trein en spoor gingen gepaard met harde maatregelen van de Duitsers. Niet alleen de spoorwegen, maar ook weg, verkeer en scheepvaart moesten eraan geloven. Wegen nabij Duitse posten werden bezaaid met scherven, spijkers, kraaienpoten en praktisch alles wat scherp was. Staalkabels werden over de weg gespannen of draden met schokhandgranaten werden opgehangen. Ook het plaatsen van bandenbommen, brand en tijdbommen in de voertuigen van de bezetter was een geliefde actie van het verzet.¹⁵³

Een direct gevolg van de spoorwegstaking is de Hongerwinter. Deze Duitse wraakactie hield in dat binnenschepen geen goederen mochten vervoeren naar het Noorden en Westen, wat normaal met de trein zou geschieden. Het voedsel embargo van eind september tot begin november had de hongerwinter tot gevolg.¹⁵⁴ Niet alleen honger was een wraakactie, terreur om het Nederlandse volk te breken, nam steeds meer extreme en openbare vormen aan. Executies vonden steeds vaker in het openbaar plaats als afschrikking voor verzet tegen de nog steeds aanwezige Duitse bezetter. Lijken van de executies bleven vaak urenlang liggen op straat of op pleinen.¹⁵⁵ Wraak tegen het verzet werd steeds extremer. Door de grote gebeurtenissen waarin het verzet actief deelnam waren veel leiders en actieve verzetslieden inmiddels bekend bij de SD en landwacht. Door verraad, maar ook opsporing werden verzetsmensen opgespoord, ontdekt en openbaar geëxecuteerd.¹⁵⁶

¹⁵² T. Klumper, *Helden tegen wil en dank. Verzet 1940 – 1945: het antwoord van gewone mensen op ongewone situatie tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 184 ; J. Meulenbelt, *De Duitse tijd: 5 jaar vaderlandse geschiedenis* (Amsterdam 1955), 192

¹⁵³ R. van Aerde, *Het semi – militair verzet* in H. van Riessen ed., *Het Grote Gebod, gedenkboek van het verzet in LO en LKP deel II* (Kampen 1979), 470 - 475

¹⁵⁴ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 161

¹⁵⁵ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 134

¹⁵⁶ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 57 - 65

Ook nam de Duitse behoefte aan arbeidskrachten voor hun oorlogsmachine nog steeds toe. Het gevolg waren razzia's en georganiseerde klopjachten. De razzia's begonnen in Zwolle, maar sloegen door naar Apeldoorn en de gehele IJsselstreek. In oktober waren ook Amersfoort, Hilversum, Rotterdam en Utrecht aan de beurt.¹⁵⁷ Het doel was niet alleen het verzamelen van werkkrachten, maar vooral intimidatie van de bevolking. Het idee was ze door angst en intimidatie te breken.¹⁵⁸ De bezetter zocht, zeker na de succesvolle verdediging van Arnhem en het uitstellen van een Duitse nederlaag, naar manieren om de bevolking onder controle te krijgen.¹⁵⁹

Met het jaar 1945 dat steeds dichterbij kwam, werden de Duitse methodes steeds drastischer. Vernietigingswerk maakte korte metten met alles wat nuttig geacht werd voor de geallieerden. Dit leidde onder andere tot taferelen als in Heusden waar de toren van het stadhuis opgeblazen werd door de Duitsers zonder vooraf een waarschuwing te geven. Dit leidde tot de dood van 134 burgers.¹⁶⁰ Acties van het verzet, die doorging met sabotage en liquidatie leidden tot de executie van steeds meer burgers door de Duitsers. Zo leidde de liquidatie van SD officier Oelschalägel tot de executie van 29 Amsterdammers.¹⁶¹ Het verlies van een Duitse officier bij een verzetsactie in Putten leidde tot de deportatie van 590 man en het in brand steken van het dorp.¹⁶² Het totaal aan politieke moorden vanuit het verzet op NSB'ers bedroeg in het jaar '44 meer dan 300 man.¹⁶³ Het epitome van represaille werd op 6 maart 1945 voltrokken. 4 KP'ers, verkleed als SS'ers waren van plan een auto te stelen voor wapentransport. Toen ze een zware motor hoorden vermoedden ze dat het een vrachtauto was. Het bleek echter een open BMW te zijn met Rauter erin. De KP'ers opende het vuur op de

¹⁵⁷ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 119

¹⁵⁸ T. Klumper, *Helden tegen wil en dank. Verzet 1940 – 1945: het antwoord van gewone mensen op ongewone situatie tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 224 - 225

¹⁵⁹ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 118

¹⁶⁰ J. Meulenbelt, *De Duitse tijd: 5 jaar vaderlandse geschiedenis* (Amsterdam 1955), 217 - 218

¹⁶¹ J. Meulenbelt, *De Duitse tijd: 5 jaar vaderlandse geschiedenis* (Amsterdam 1955), 217

¹⁶² J. Meulenbelt, *De Duitse tijd: 5 jaar vaderlandse geschiedenis* (Amsterdam 1955), 179

¹⁶³ W. Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation 1940 – 1945* (Londen 1963), 207

auto omdat de inzittenden argwanend hun wapens trokken. Rauter overleefde de aanslag, maar overal in bezet Nederland werden politieke gevangenen uit hun cellen gehaald en geëxecuteerd ter vergelding. In totaal vielen 1100 doden als represaille voor die aanslag.¹⁶⁴

Hoofdstuk 4. De wapendroppings van 1944.

Om effectief gewapend verzet uit te kunnen oefenen moest het gewapend verzet dus beschikken over wapens. We hebben gezien dat al vanaf het begin van de oorlog de KP's voornamelijk dienst en jachtwapens gebruikten. Explosieven die nodig waren voor sabotage werden voornamelijk uit mijnen en vuurwerkfabrieken gestolen.¹⁶⁵ Tijdens de escalatie van geweld in de latere jaren kwam er echter behoefte aan steeds meer wapens. Voornamelijk D Day was een belangrijke impuls voor de gewapende verzetsgroepen om tot meer wapens te kunnen beschikken, om zo hun leden beter te kunnen bewapenen.¹⁶⁶ Hoe ging het bewapenen van het Nederlandse gewapende verzet precies naarmate de groepen steeds groter werden? In de historiografie is er hier en daar wel te vinden dat het gebeurde,¹⁶⁷ maar vaak ontbreekt het in de algemene werken over de precieze procedure en wat dit betekende voor de verzetsgroepen die zich bezig hielden met de bewapening. Er komt dus naar voren dat de wapendroppings gebeurde, maar de procedure en wat ze betekende voor het verzet wordt niet behandeld.

Pas in 1944 kwamen wapendroppings op gang in Nederland. De aanzet voor de wapendroppings vanuit Engeland was het belang van de aankleding van geallieerde troepen, vooral in het gebied van Arnhem.¹⁶⁸ De lijn C.A.T. (Commandant Afwerp Terreinen) werd in december 1944 tot stand gebracht en via hier verliep het contact naar Londen. De lijn moest zelf aangelegd en onderhouden worden door de illegalen en was vaak van slechte kwaliteit

¹⁶⁴ R. van Aerde, *Het semi – militair verzet* in H. van Riessen ed., *Het Grote Gebod, gedenkboek van het verzet in LO en LKP deel II* (Kampen 1979), 444

¹⁶⁵ R. van Aerde, *Het semi – militair verzet* in H. van Riessen ed., *Het Grote Gebod, gedenkboek van het verzet in LO en LKP deel II* (Kampen 1979), 404

¹⁶⁶ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)*, 17

¹⁶⁷ <http://www.loedejongdigitaal.nl/index/Wapendroppings> Deel 10b - 1

¹⁶⁸ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Overzicht geschreven aan de directeur generaal der P.T.T.*, juli 1945

door slecht weer of acties van de bevolking (zoals het omhakken van bomen etc.).¹⁶⁹ De professionaliteit van de lijn is echter wel noemenswaardig: hij werd gecodeerd uit angst voor ontdekking en spionage. De lijn moest gelegd worden omdat berichten voor droppings niet via een koerier gedaan werden door de omvang van de berichten.¹⁷⁰

Er waren verschillende afwerpterreinen verspreid over het land. Het Noorden was een favoriete plek voor de afwerpterreinen, voornamelijk de omgeving Drenthe was een gewilde plaats door de dunne bevolking, droge bodem en eenzame vlakten.¹⁷¹ Een voorbeeld van het normale verloop op dit soort afwerpterreinen is droppunt *Sally* bij Wijdenes in West Friesland. Voordat een terrein tot afwerpterrein verklaard werd, werd het geïnspecteerd door leden van de LO (Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers) en KP (Knokploegen). Het stuk land moest zo vlak mogelijk zijn en tevens uit het zicht, dus het liefst beschut van omliggende dorpen en/of huizen. Vaak was het land onderdeel van de landgoederen van boeren. Deze werden dan benaderd door de verzetsgroep en betrokken bij de illegale activiteiten.¹⁷² Voor de boeren, die niet altijd even gewillig waren mee te werken, hield dit voornamelijk in dat de verzetsgroep op hun land droppings uit mocht laten voeren en dat de materialen verzameld, geteld en tijdelijk opgeslagen werden op hun boerderijen.¹⁷³ Elk afwerpterrein had een terreincommandant onder leiding van één commandant afwerpterreinen landelijk.¹⁷⁴ De verschillende terreincommandanten waren verantwoordelijk voor hun eigen afwerpterrein. De organisatie werd per afwerpterrein anders ingedeeld, maar bestond voornamelijk uit een bewakingsdienst, terreinploeg, uitpakploeg en een terreinarts.¹⁷⁵

¹⁶⁹ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Overzicht geschreven aan de directeur generaal der P.T.T.*, juli 1945

¹⁷⁰ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Overzicht geschreven aan de directeur generaal der P.T.T.*, juli 1945

¹⁷¹ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, CR 22455;DR21882, 6

¹⁷² NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Verslag afwerpterrein 'Sally'*.

¹⁷³ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Evert alias J.F. van Weelden terreincommandant van 'sally'*, Dordrecht, februari 1976

¹⁷⁴ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Verslag afwerpterrein 'Sally'*.

¹⁷⁵ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Overzicht geschreven aan de directeur generaal der P.T.T.*, juli 1945; NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Verslag afwerpterrein 'Sally'*.

Als er gedropt ging worden dan werd er vanuit Engeland een bijzondere boodschap gezonden, meestal op radio Oranje. Elk afwerpterrein had een eigen code en tijdcode. De codes werden tweemaal uitgezonden als een fail safe mechanisme. Als de tweede uitzending achterbleef, dan werd de dropping afgelast. Ook als iemand die betrokken was bij de droppings opgepakt werd door de Duitsers, werd er van code gewisseld.¹⁷⁶

In totaal werd 28 ton materiaal gedropt alleen al op afwerpterrein Sally.¹⁷⁷ Er werden containers en pakketten gedropt. De containers bevatten veelal wapens, explosieven en middelen voor de lijn, zoals zendapparatuur en radio ontvangers. Ook werden anti-slaap pillen gedropt (voor zware dagen en nachtdiensten achter elkaar tijdens illegale activiteiten), melk, brood, koffie, thee, uniformen, melkpoeder en tabak. Bij de tabak zaten vaak aanwijzingen dit niet openbaar te roken, omdat het anders rook dan het toen gebruikte surrogaat en dus argwaan op kon wekken bij de Duitse bezetters.¹⁷⁸ Voedingsmiddelen werden in getallen van 50kg vlees en zelfs 500kg tarwe gedropt.¹⁷⁹ Het is dus niet verwonderlijk dat de terreinploeg een paard en wagen nodig had om de containers en pakketten te vervoeren. Pakketten bevatten veelal de voedings – en genotsmiddelen en de wapens werden in zware containers gestopt voor meer bescherming. Favoriete wapens die gedropt werden waren de stengun, brengun, winchester, karabijn, bazooka, piat, pistolen, revolvers, handgranaten, mijnen, springstof en wapentoebehoren.¹⁸⁰ De bewakingsdienst van een terrein was zwaar bewapend, dit moest wel omdat de landwacht actief op zoek was naar de locaties van de droppings.¹⁸¹ Een groot deel van de gedropte wapens ging dus naar het bewaken van het terrein, de rest werd opgeslagen op verschillende locaties om een ander doel te dienen.

¹⁷⁶ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Co van Weelden*

¹⁷⁷ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Verslag afwerpterrein 'Sally'*

¹⁷⁸ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Co van Weelden*

¹⁷⁹ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, CR 22455;DR21882, *n.o. 370 en n.o. 226*

¹⁸⁰ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, CR 22455;DR21882, 2: *lijst van wapens, munitie, enz. Aanwezig bij bewakingssectie van het terrein Sally*; NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, CR 22455;DR21882, 3: *wapenlijst blanco*

¹⁸¹ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Overzicht geschreven aan de directeur generaal der P.T.T, juli 1945*

De droppings in Nederland vonden dus pas plaats in de laatste maanden van 1944. Maar hoe succesvol waren de droppings? Wat droppunt Sally betreft, deed de landwacht erg zijn best om de C.A.T. lijn te ontdekken. Zelfs aan de hand van huisinvallen echter werd de lijn nooit gevonden, zelfs toen de droppings in intensiteit toenamen en deze illegale werken steeds beter georganiseerd werden. De droppings zelf behoefden dus enige expertise vanuit de piloot zijn kant, maar ook vanuit het verzet. Als de bijzondere boodschap tweemaal uitgezonden was met plaats -en tijdcode, was het aan de terreincommandant om zo snel mogelijk mensen hier naar toe te sturen.

Om de dropping soepel te laten verlopen moest er een aantal zaken geregeld zijn. Ten eerste moest het terrein verkend worden op de aanwezigheid van mensen die niets met de dropping te maken (mochten) hebben, niet alleen de bezetter of landwacht, maar ook moesten zo weinig mogelijk burgers die niets van de droppings af wisten aanwezig zijn. Vervolgens moesten er drie personen aangewezen worden die lampen bedienden om naar het vliegtuig te signaleren. De piloot, die geacht werd windafwaarts te vliegen, kon aan de hand van de lichtsignalen zien waar hij zijn lading moest afwerpen. De eerste afwerpingen werden (volgens beide partijen) niet geheel professioneel uitgevoerd. Uiteraard was dit het begin van een nieuwe periode wat droppings betreft in het verzet en waren droppings boven Nederland nog niet gewoon voor de RAF. De eerste dropping op Sally verliep hectisch doordat de terreincommandant niet wist van de goedkeuring van de dropping. Er werd snel naar een paar personen gezocht om de lampen te bedienen, maar de piloot kwam wind opwaarts gevlogen en werd dus pas kort van tevoren gehoord. Men was niet zeker of de lading afgeworpen was, omdat een piloot normalitair drie maal om het terrein heen cirkelt, waarbij het na de derde cirkel de lading op de bestemde locatie dropt. Na de tweede cirkel kwam de piloot echter niet meer terug. De aanwezige manschappen dachten toch het openen van parachutes te hebben gehoord en begonnen met de zoektocht naar de containers. De lading was over vijf percelen verspreid en kwam onder andere in druivenkassen terecht van een boer, die niks van de droppings of het verzetswerk af wist.¹⁸²

Rond februari begonnen de droppings in intensiteit toe te nemen. Soms werd een aantal dagen achter elkaar gedropt, zoals de nacht van 21 en 22 april. Het werk dat hiermee gepaard

¹⁸² NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Verslag afwerpterrein 'Sally'*

ging kon soms vier dagen achter elkaar in beslag nemen. Immers, de lading moest uitgepakt, geteld, opgeslagen (vaak tijdelijk) en getransporteerd worden. Ondertussen moest dit allemaal geheim blijven, wat niet gemakkelijk was. De vliegtuigen konden van mijlenver gehoord worden en de lading werd met parachutes gedropt wiens kleur tegen die van de omgeving af stak om het gemakkelijker te maken deze op de percelen te vinden. De landwacht patrouilleerde echter in de omgeving en het kwam dus soms tot een treffen tussen de vijand en de verzetsgroep. Bij Sally gebeurde dit op 17 april 1945 bij Hoorn, wat leidde tot een dode aan beide kanten en het verlies van een aantal wapens.¹⁸³

Ontdekking van de containers was niet het enige risico, er was een grote kans dat de piloot zijn afwerpterrein miste, wat soms resulteerde in dubbele droppings of een lading die veel te ver van het afwerpterrein gedropt werd. Deze verspreiding van de lading kon soms wel tot een kilometer in beslag nemen, wat problematisch was gezien het gegeven dat het bergen van de lading 's nachts moest gebeuren in de duisternis en dat de containers die behoorlijk wat wapens bevatten, dus erg zwaar konden zijn én naar een centraal punt gebracht moesten worden. Tevens is het lastig om de containers te vinden in complete duisternis; het gebruik van licht werd afgeraden om niet de aandacht van de landwacht of andere Duitse patrouilles te trekken.¹⁸⁴ Naast het gevaar van verspreiding van de lading, was het ook mogelijk dat door slecht weer, abrupte windstoten, slecht pilotenwerk of slechte signalering de lading in zee terecht kwam, of door een technisch mankement met de parachute te aarde stortten waardoor de lading verloren ging door de klap.¹⁸⁵

Werk aan deze wapendroppings was dus fysiek en mentaal heel zwaar. Containers konden wel meer dan 300 kilo per stuk wegen.¹⁸⁶ Behalve dat het werk zwaar was, was het ook erg gevaarlijk. Wapentransporten, die erg belangrijk waren voor het verdelen van wapens onder de verschillende militante verzetsgroepen, werden op allerlei manieren bemoeilijkt. Controle

¹⁸³ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Verslag afwerpterrein 'Sally'*

¹⁸⁴ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Overzicht geschreven aan de directeur generaal der P.T.T.*, juli 1945

¹⁸⁵ NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Co van Weelden*; NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Verslag afwerpterrein 'Sally'*

¹⁸⁶ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 94

van de bezetter Was een van deze moeilijkheden. Door de verharding van de oorlog in Nederland werden controles veelvoudig uitgevoerd. Echter, veel controles werden uitgevoerd door verveelde Duitsers of landwachters die er een amateuristische houding op na hielden.¹⁸⁷

Een andere moeilijkheid was het gebruik van gemotoriseerd transport. Dit was lastig omdat de meeste voertuigen in slechte staat verkeerden. Dat kwam door de Duitse exploitatie: alle middelen moesten ingezet worden ten behoeve van de Duitse oorlogsmachine en dit hield in dat er slechts genoeg middelen waren om Duitse militaire voertuigen te onderhouden.¹⁸⁸ Dit was dan ook de reden dat voor het transport van wapens vooral middelen van Duitsers gestolen werden, waaronder SS en Wehrmacht papieren, auto's van voedselvoorziening, arbeidsdienst, PTT, politie en andere overheidsdiensten.¹⁸⁹ Confrontatie tijdens een controle vereiste ijzeren discipline, geduld en geluk. Op listige manieren probeerden wapentransporten een controle te omzeilen, bijvoorbeeld door te doen alsof de remmen niet werkten.¹⁹⁰ Vaak resulteerde dit soort stunts echter tot het onmiddellijk openen van het vuur door Duitse troepen. Controle leidde (onder andere ook door verraad) vaak tot een treffen tussen de wapentransporttroepen en Duitse troepen of landwacht.¹⁹¹

Een ander probleem waren geallieerde jachtvliegtuigen, die in de loop van de bevrijding van Nederland steeds vaker overvlogen. Deze jachtvliegtuigen schoten op alles wat bewoog en een verergerende situatie was dat veel wapentransporten gebruik maakte van Duitse wagens: een geliefd doelwit bij geallieerde troepen.¹⁹²

¹⁸⁷ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 105

¹⁸⁸ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 101 - 103

¹⁸⁹ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 101

¹⁹⁰ R. van Aerde, *Het semi – militair verzet* in H. van Riessen ed., *Het Grote Gebod, gedenkboek van het verzet in LO en LKP deel II* (Kampen 1979), 432, 433, 440

¹⁹¹ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 105

¹⁹² C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 103

Uiteindelijk zijn er zo'n 35.000 vuurwapens afgeworpen, waarvan ongeveer 10.000 stuks in Duitse handen zijn gevallen. Verraad, maar ook ontdekking van wapendepots waren hier de grootste oorzaak voor. Ter vergelijking: wapendroppings stelden in Frankrijk 250.000 leden van de maquis in staat om zich goed te bewapenen tegen de Duitse bezetter.¹⁹³ Nederland kon dus niet zoals de Franse maquisards overgaan tot grootschalige gevechten.¹⁹⁴ Ondanks een tekort aan wapens bij een steeds groter groeiend verzet zelfs met de wapendroppings, was het effect duidelijk merkbaar. Door de droppings en het advies vanuit de geallieerde strijdkrachten werd het Nederlandse gewapende verzet een stuk professioneler, deskundiger en zelfverzekerder. Het nam daadwerkelijk de taak op zich als schakel in de militaire geallieerde inspanningen.¹⁹⁵

Conclusie.

Onmiddellijk actief verzet was in de periode van accommodatie zeldzaam. Het succesvol behalen van Duitse militaire doelen en de intentie de bevolking te nazificeren, zorgde voor weinig frustratie bij de bezetter. De biologische behoefte van zowel de bevolking als de bezetter kwam in deze periode niet constant in het geding. Sociale regels en standaard, voornamelijk vanwege de onervarenheid met het oprichten van verzet, leidde tot weinig actief verzet. Frustratie in het verzet, dat op dat moment nog in de kinderschoenen stond, was er echter al wel. Ondanks dat er niet veel actief verzet was, werden rellen en geweld tegen Duitse sympathisanten, alsmede Duitse troepen, steeds gewoner. Al in 1941 was er sprake van een radicaal andere samenleving. Hoewel de oorlogsdoelen van de Duitsers hetzelfde bleven, nam de frustratie tegen het verzet toe. Het proces van de OD is hier een voorbeeld van: voor een mild vergrijp werd men al tot de dood veroordeeld.

Vanaf de april – mei stakingen van 1943 raakte de relatie tussen het bezettersregime en de bevolking steeds meer verstoord. De bezetter, die steeds meer tegengehouden werd in zijn doelen kwam erachter dat het doel van nazificeren niet gehaald kon worden. Geweld tussen

¹⁹³ C. van Tricht, *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008), 100

¹⁹⁴ J. Meulenbelt *De Duitse tijd vijf jaar vaderlandse geschiedenis* (1955), 205

¹⁹⁵ T. Klumper, *Helden tegen wil en dank verzet 1940 – 1945 het antwoord van gewone mensen op ongewone situaties tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994), 180 ; W. Warmbrunn, *The Dutch under German occupation 1940 – 1945* (Standford 1963), 14

het verzet en de bezetter nam steeds meer toe. Het verzet pleegde steeds meer overvallen op bonnen - en distributiekantoren voor levensmiddelen, alsmede overvallen op politie- en marechausseekazernes voor wapens. Naast de humanitaire hulp, ontstonden steeds meer gevarieerde en gespecialiseerde doelen voor het verzet. Sabotage en vernielingen van onder andere gemeenteregisters, arbeidsbureaus en apparatuur van de Wehrmacht, maar ook liquidaties werden onderdeel van het actieve Nederlandse gewapend verzet. Voornamelijk liquidaties van het verzet op de NSB, maar ook op Duitse troepen leidden tot een heftige wederzijdse cirkel van geweld.

De bezetter antwoordde op verschillende manieren. De SD en SiPo zochten steeds actiever naar leden van verschillende gewapende en ongewapende verzetsgroepen. Lijsten met namen die in handen vielen van de SD resulteerden in meer arrestaties en zelfs executies. Massa arrestaties (waaronder ook Joden), razzia's en arbeidseinsatz leken voor de bezetter een effectief middel om zich te wapenen tegen het verzet. De bezetter bestreed geweld met geweld.

De les uit de observatie van geweld bleek niet op korte termijn te zijn, maar nam een andere vorm aan. Fysieke en psychologische dreiging werd door zowel het verzet als de bezetter, maar ook door de bevolking steeds meer ervaren. De schuld werd duidelijk bij de slachtoffers gelegd. De Duitse sympathisant moest het ontgelden vanwege verraad tegen de Nederlandse staat, de verzetter moest het ontgelden vanwege verraad tegen de Duitse staat. De *Silbertanne Aktion* is een duidelijk voorbeeld in de periode van 1943 van instrumenteel geweld dat omslaat naar absoluut geweld. Het doel was in het begin vergelding: voor elke moord op een Duits gezinde man moesten er 3 verzetslieden gedood worden. Dit sloeg echter al snel om naar moord op willekeurige personen die van te voren aan werden gewezen op *Todenskandidat* lijsten. Het doel van intimidatie en het afschrikken van potentieel verzet werd vervangen door represaille en wraak. Frustratie is hier een duidelijke drijfveer. De daders van deze *Aktions* maken duidelijk gebruik van morele distantiëring. Ze verhardden zich en sloten zich af van de morele vraag of wat ze deden juist was. De Sonderkommando's zochten harde kerels die niet vies waren van wreed werken. Voor hen die het niet aan konden, zelfs niet na eufemisme bij de kwaadaardige daden: het moorden 'tuinieren noemen', was geen plaats.

Met de verharding van de oorlog richting het jaar 1944 vond er professionalisering plaats in de Nederlandse gewapende verzetsgroepen. Vooral de invasie van Normandië op 6 juni '44 is een belangrijke impuls voor het professionaliseren van het verzet. De geallieerde vraag naar het Nederlandse verzet als actieve schakel in gezamenlijke militaire doelen was positief voor de mate van professionaliteit in organisatie en het uitvoeren van de verschillende taken. De wapendroppings waren hier erg belangrijk voor. Niet alleen beschikte het verzet nu over middelen om zich effectiever te wapenen tegen de bezetter, ook het advies vanuit de geallieerde kant en de nauwere samenwerking die ermee gepaard ging speelde een belangrijke rol.

Hoewel de bezetter moeilijkheden ondervond door het verzet werd het steeds harder in zijn verweer. De afkondiging van een totale oorlog, het *niedermachungsbefehl* en de nieuwe oorlogsdoelen in het teken van volledige exploitatie van Nederland ten gunste van de Duitse oorlogsmachine zorgde voor een voorheen in Nederland ongekend hard optreden. Alles wat in relatie gebracht werd met het verzet, werd onmiddellijk beantwoord met hevig geweld. Toenemende wreedheden door de Duitse bezetter, maar ook door Duitse instanties zoals de Landwacht lokten meer sympathie uit voor een alsmaar groeiend verzet. Razzia's, executies en moorden kregen weer een instrumentaal karakter. Ditmaal niet om verzet te ontmoedigen, maar om de bevolking en het verzet te breken. Er vond een dehumanisatie plaats van het verzet en de bevolking. Ze werden gezien als een middel voor een doel. In het geval van verzet was het meer een doorn in het oog. Wel werd het verzet een steeds verder toenemende militaire tegenstander. De bevolking echter werd gezien als ofwel nuttig voor de Duitse oorlogsmachine, ofwel nuttig om acties van het verzet tegen te vergelden. Liquidaties, maar ook sabotage en het tegenwerken van Duitse vernielingswerken vanuit het verzet werden vaak beantwoord met het vermoorden van burgers die op de *todenskandidaten* lijsten stonden. Ook het niet naar behoren antwoorden van de bevolking aan de Duitse oproep voor arbeidskrachten werd op deze manier beantwoord.

Het gewapende verzet als schakel in de militaire doeleinden van de geallieerden heeft een compleet ander karakter dan hoe het begon in 1940. De verharding van de oorlog lijkt de reden te zijn voor het groeien en het professionaliseren van het actieve verzet. Het verzet leerde naarmate de oorlog duurde dat het geweld moest gebruiken om zijn doelen te kunnen

verwezenlijken. Het lijkt daarom dat het verzet in eerste instantie reactief was. Door de oorlog heen bleek het verzet echter ook zelf initiatief te vertonen in het creëren van eigen doelen en het tegenwerken van de doelen van de bezetter. Zowel het verzet als de bezetter waren niet alleen reactief in nationale, maar ook in internationale context. Gebeurtenissen als Stalingrad, D-Day en de slag om Arnhem zorgden voor belangrijke keerpunten aan beide kanten. De bezetter en het verzet reageerden op het niet halen van de persoonlijke doelen en raakten gefrustreerd door acties van de ander. Het was echter uiteindelijk de bezetter die overging op de extreemste vorm van dehumanisatie en zich verloor in een absoluut conflict.

Literatuurlijst.

Bronnen.

NIOD 4191 LKP GSC III, Dossier Gewestelijke Sabotage Commandant Doc II. NIOD 4.232 'Tonny' *Het werk is lang nog niet volbracht het volk lijdt voort in donk'ren nacht het is nog niet genezen.*

NIOD 4.231 Alg1. *In memoriam 307 verzetslieden van den O.D.* ('s Gravenhage 1950).

NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Co van Weelden*; NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Verslag afwerperrein 'Sally'*

NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Overzicht geschreven aan de directeur generaal der P.T.T.*, juli 1945

NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Verslag afwerperrein 'Sally'*

NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, CR 22455;DR21882, 2: *lijst van wapens, munitie, enz. Aanwezig bij bewakingssectie van het terrein Sally*

NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, CR 22455;DR21882, 3: *wapenlijst blanco*

NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, 11, *Evert alias J.F. van Weelden terreincommandant van 'sally'*, Dordrecht, februari 1976

NIOD, 249-895A, Dossier Wapendroppings, CR 22455;DR21882, 6

Literatuur.

- Berkowitz, L., *Aggression: its causes, consequences and control* (New York 1993).
- Campbell, N. A., *Biology* (New York 1996).
- Dekker, C., Hendriks, A., v.d. Kam, J.P., *1940 – 1945 een analyse van het verzet* (Amsterdam 1945).
- Fein, H., *Genocide: a sociological perspective* (Londen 1993).
- de Graaff, B.C.J., *collaboratie en verzet een vergelijkend perspectief* (Den Bosch 1990).
- Groebel, J., ed., Hinde, R. A., ed., *Aggression and war: their biological and social bases* (Cambridge 1989).
- de Jong, L., *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 4* (Den Haag 1982).
- de Jong, L., *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 10* (Den Haag 1982).
- Klumper, A. A., *Sociale verdediging en Nederlands verzet '40 – '45 – ideëel concept getoetst aan historische werkelijkheid* (Tilburg 1983).
- Klumper, T., *Helden tegen wil en dank. Verzet 1940 – 1945: het antwoord van gewone mensen op ongewone situatie tijdens de Duitse bezetting* (Den Haag 1994).
- Maass, W. B., *The Netherlands at war: 1940 – 1945* (Londen 1970).
- Marsh, P., Campbell, A., ed., *Aggression and violence* (Oxford 1982).
- Meulenbelt, J., *De Duitse tijd: 5 jaar vaderlandse geschiedenis* (Amsterdam 1955).
- Moore, B., ed., *Resistance in Western Europe* (Oxford 2000).
- Rie. van Riessen, H., ed., *Het Grote Gebod, gedenkboek van het verzet in LO en LKP deel II* (Kampen 1979).
- de Roever, E., *Zij sprongen bij maanlicht* (Baarn 1986).
- Romijn, P., *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006).
- Schaap, I., *SSluipmoordenaars de Silbertanne – moorden in Nederland 1943 – 1944* (Amsterdam 2010).
- Staub, E., *The roots of evil: the origins of genocide and other group violence* (Cambridge 2009).

Staub, E., *Positive social behavior and morality: social and personal influences* (Waltham 1978).

Staub, E., *moral exclusion, personal goal theory and extreme destructiveness*, 47 - 64 in *Journal of Social Issues v46 Issue 1* (2010).

Teitler, G., *Toepassing van geweld: sociologische essays over geweld, verzet en militaire organisatie* (Meppel 1972).

van Tricht, C., *De Ondergrondse Landelijke Organisatie Onderduikers (LO) Knokploegen (KP)* (Soesterberg 2008).

Waller, J., *Becoming evil: how ordinary people commit genocide and mass killing* (Oxford 2007).

Wilson, E. O., *Sociobiology: the new synthesis* (Cambridge 1975).

Warmbrunn, W., *The Dutch under German Occupation 1940 – 1945* (Londen 1963).